

ARKPRIJS VAN
HET VRIJE WOORD

2013

PAUL DE GRAUWE

Paul De Grauwe

Einde van het casinokapitalisme

63ste Arkprijs van het Vrije Woord

Redactie Lukas De Vos

Antwerpen

De Vrienden van de Zwarte Panter

2013

www.arkprijs.be

VRIJHEID,
EEN EEUWIGE WEDERGEBOORTE
RAYMOND DETREZ

Dames en Heren,

Vanavond wordt hier in de kapel van galerie De Zwarte Panter de 63ste Arkprijs van het Vrije Woord uitgereikt. De laureaat is dit jaar de hoogleraar economie Paul De Grauwe, die volgens het juryrapport in een moeilijk tijdsgewricht de traditionele economische modellen herziet en kritiek uitoefent op de uitwassen van het rauwe kapitalisme. Hij schrikt er daarbij niet voor terug om zijn vroegere standpunten bij te sturen en bedrijft zijn vak met een maatschappelijke visie, op die manier aantonend dat economie meer is dan pure wetmatigheden.

Gedurende vijftien jaar heb ik als voorzitter van het Arkcomité het voorrecht gehad het publiek bij de uitreiking van de Arkprijs te verwelkomen en de prijs ook, bij wijze van spreken, aan de laureaat te overhandigen. Het afgelopen jaar heb ik aangekondigd dat ik om persoonlijke redenen als voorzitter ontslag wenste te nemen. Ik richt mij hier vandaag dan ook niet meer als voorzitter, maar als erevoorzitter tot u. De verleiding is natuurlijk groot geweest om deze gelegenheid aan te grijpen om terug te blikken op vijftien jaar geschiedenis van het Arkcomité, maar omdat eigen lof al even ergerlijk is als valse bescheidenheid èn omdat het vandaag gaat om de laureaat en niet om een voorzitter wil ik me er enkel toe beperken om al degenen te danken die er in de afgelopen vijftien jaar toe hebben bijgedragen dat de Arkprijs vandaag nog steeds een relevante en betekenisvolle onderscheiding is. Ik zal geen namen noemen; ik hoop straks de gelegenheid te hebben hen persoonlijk aan te spreken. Het vrije woord en het Arkcomité hebben me altijd nauw aan het hart gelegen en dat zal na mijn ontslag niet veranderen.

Op zijn jongste vergadering heeft het Arkcomité niet alleen de laureaat van dit jaar gekozen, maar ook een nieuwe voorzitter. Lukas De

Vos, die zich sinds vele jaren op een bijzonder dynamische manier voor de werking van het comité heeft ingezet, onder meer als secretaris en redacteur van de publicaties van het Arkcomité, zal voortaan ook het voorzitterschap op zich nemen. Ik sta nu graag mijn plaats op het spreekgestoelte aan hem af voor het uitspreken van de laudatio en de vervulling van de ceremoniële taken die het voorzitterschap met zich brengt.

RAYMOND DETREZ is hoogleraar Slavistiek en Oost-Europakunde aan de Universiteit Gent. Als Balkanoloog schreef hij ettelijke studies: *Burenruzie op de Balkan* (1988); *De Balkan* (1992); *De Sloop van Joegoslavië* (1996); *Historical Dictionary of the Republic of Bulgaria* (1997;2006); *Kosovo* (1998); *Macedonië* (2002); *Centraal-Europa* (2013).

UIT HET JURYVERSLAG

De 63e Arkprijs van het Vrije Woord is toegekend aan econoom Paul De Grauwe. Hij volgt de dichter Peter Holvoet-Hanssen (2012) en filosoof Philippe Van Parijs (2011) op.

Het Arkcomité oordeelt dat Paul De Grauwe in een moeilijk tijdsgewricht onafhankelijk de traditionele economische modellen herziet en kritiek uitoefent op de uitwassen van het rauwe kapitalisme.

Hij schrikt er niet voor terug om zijn vroegere standpunten bij te sturen, en beïnvloedt met zijn inzichten de internationale aanpak van de economische crisis.

Hij bedrijft zijn vak met een maatschappelijke visie, en toont zo aan dat economie meer is dan pure wetmatigheden.

26 maart 2013

TEGEN DE WICHELROEDELERS

LUKAS DE VOS

*Paul De Grauwe en de
Herontdekking van de Sociale Economie*

In 88 voor Kristus vocht de Romeinse legaat Manius Aquillius een rampzalige veldslag uit bij Protostachium met Mithridates VI van Pontus. Aquillius' vader was gouverneur geweest van Pergamom in Voor-Azië, en had de bevolking afgeperst met taksen boven de 50%. Ook de aanleiding voor de oorlog met Mithridates was pure hebzucht. Aquillius ruide de Kappadociërs en de Bithyniërs op de rijke gebieden van Pontus binnen te vallen. Het is Aquillius slecht gekomen. Hij verloor. De slag en zijn leven. De stad Mytilene leverde hem op zijn vlucht uit, hij werd op een ezel gezet, beschimpt en bekogeld met rot fruit, drek en modder, en naar de akropolis gevoerd. In het amfiteater van Dionysos, werd Aquillius achter een paard gebonden, en in galop door de reus Bastarna de arena binnengesleept zoals Achilles met Hektor deed. In het midden was een groot kampvuur aangestoken. Goud werd gesmolten in kroezen boven de vlammen, Aquillius ondersteboven gehouden, en het kokende goud in zijn keel gegoten tot hij eraan stierf. De straf voor hebberigheid. Het zou de huidige bankiers niet misstaan.

In 547 voor Kristus wou de koning van Lydië, Kroisos, optrekken tegen het Perzische Rijk van Kuros II. Om zeker te zijn van zijn zaak, ging hij de profetes, de Pythia, raadplegen in het huidige Delfi. Het orakel voorspelde hem dat hij een groot rijk zou vernietigen. Kroisos trok ten oorlog, viel in een hinderlaag, en kwam op de brandstapel terecht. Kroisos, de man die als eerste gouden munten had laten slaan en een goudstandaard invoerde, was door zijn eigen consultants de vernietiging ingestuurd. Het zou de huidige beursgoeroes niet misstaan.

Vooraf omdat achteraf gebleken is dat de gouden munten van Kroisos hooguit uit elektron bestonden, een bleke legering van goud en zilver.

Hij had gehoopt de nieuwe Midas te worden, de legendarische koning van Frygië die van wijngod Dionysos de gave kreeg om alles wat hij aanraakte in goud te veranderen. Heel fijn, maar helaas waren gouden eten en drinken en zelfs zijn zoon niet bepaald verteerbaar, en dus waste Midas zijn verraderlijke gift af in de wateren van de Paktolosrivier. Het roept herinneringen op aan Georges Soros of Bill Gates of Warren Buffett, die besmuikt hun schandelijke winsten wegschonken.

Nog eentje om het af te leren. Eén van de dochters van koning Priamos van Troje was Cassandra. Zij kreeg van Apollo de gave de toekomst te voorzien, in ruil voor de belofte met hem te slapen. Ze brak die belofte, haar straf was navenant. Niemand geloofde nog haar nochtans korrekte voorspellingen over de list van Odusseus en de val van haar vaderstad. Onheilsprofeten krijgen altijd gelijk. Omdat wie de goden willen straffen ze eerst met verblinding slaan. En verblinding altijd uitloopt op self fulfilling prophecies. We zijn niet ver van de huidige bankenkrisis en de voorspellingen van de kredietbeoordelaars.

Want ik herinner me als vandaag dat eerste minister Géir Haarde van IJsland mij eind 2008 in Reykjavik vlakaf zei: “Tot twee weken geleden hadden al onze grote banken, Landsbanki, Glitnir, Kaupthing, een triple A beoordeling van Standard & Poor’s, van Fitch, van Moody’s. Op één week tijd zijn ze de dieperik ingegaan. De vloek van Lehman Brothers. Ze zijn bankroet”. Banken als uit de fabel van La Fontaine, *La grenouille qui voulut se faire aussi grosse que le boeuf*. Opgeblazen, en geklapt. Ierland, Cyprus, IJsland. Haarde heeft het uitgezweet. Hij kreeg, als enige politieke verantwoordelijke in de hele wereld, een veroordeling voor onachtzaamheid.

We zijn nu vijf jaar verder. De banken in IJsland zijn korte tijd generationaliseerd geweest, en zijn er weer bovenop, zonder alle ballast van buitenlandse filialen zoals Icesave in Engeland of Kaupthing in Luxemburg, die gouden bergen beloofden aan hebbelijke spaarders, en dan in elkaar ploften. Van de Europese Unie kan moeilijk hetzelfde gezegd. Ik heb intussen 28 – 28! – Europese toppen gevolgd die helemaal gewijd waren aan de financiële en de bankenkrisis. En niet direkt blijkt gaven van groot inzicht in de *contraintes* van een echte

muntunie en van onontbeerlijke solidariteit, zoals die nodig was tussen de Vetten en de Mageren in Suske & Wiske, *Het Eiland Amoras*. De Vetten – Duitsland, Groot-Brittannië, Nederland, Finland, Oostenrijk – zijn de veronderstelde potverteerders beu. Ze hebben allang spijt dat ze de schooiers uit Griekenland, Cyprus, Portugal of Slovenië in de klub hebben opgenomen. Oplichters, valsemunters, klaplopers, dat zijn ze in hun ogen. De reden is niet ver te zoeken. Al hebben ze zelf boter op het hoofd, de fatsoensrakkers van de Europese Unie.

Ze hadden een ongebreideld, en dus dwaas, geloof in de meetbaarheid van de staatshuishouding. Elke gewone huisvader weet dat hij niet verder moet springen dan zijn stok lang is. De Europese lidstaten daarentegen doen aan fierljeppen. Met een polsstok brede grachten overspringen, en dan verbouwereerd zijn dat de stok breekt en ze er een natte broek aan overhouden. Oscar Wilde zei het al: “Er is maar één zonde. En dat is domheid”. Domheid is het verlengstuk van goedgelovigheid. Goedgelovigheid is het verlengstuk van verblindings. Europa is oliedom geweest.

Toen Paul De Grauwe op 18 november 2011 met emeritaat moest gaan, sloeg hij zich schuld bewust op de borst. “Tot in de jaren negentig bestempelde ik de markten als verkondigers van de waarheid. Nu weet ik dat het een wereld is waar rationaliteit vermengd is met emoties”.¹ Ik zal het scherper formuleren: met gokzucht, met kortzichtigheid, en met wellust. Of zoals Mr. Burns het zegt in *The Simpsons*: “Greed isn’t an option for the modern businessman. It’s a necessity”. Dat De Grauwe tot zijn genuanceerd inzicht komt, is niet alleen prijzenswaardig, het is de logische gevolgtrekking uit minutieuze feitenanalyse. Het hele, geglobaliseerde economisch stelsel – dat De Grauwe onverkort verdedigt – stoelt op geloof, onbegrensd vertrouwen, en veronderstelde wetmatigheden. De hardnekkigste daarvan is groei. Het is zelfs zo erg dat taalvervuiling tot norm is verheven, Orwell indachtig. Krimp of terugloop heet gewoon “negatieve groei”; een rentekloof wordt een “spread”, afdanking “een nieuwe uitdaging”, de verhuis van bedrijven naar lageloonlanden wordt vertaald als “toespitsen op de core business”, zeepbellen heten “futures”, en diefstal heet “bonus”.

De Grauwe is met de neus op de feiten gedrukt omdat hij wou lezen wat er staat, niet wat de consultants ons inblazen. En wat stond er? “Het is economisch dwaasheid Spanje meer rente aan te rekenen dan het Verenigd Koninkrijk. Londen heeft een veel hogere overheids-schuld”² Zo is dat. Mutatis mutandis kun je zeggen dat domineesland Nederland er eigenlijk slechter aan toe is dan België. 1,6% krimp derde kwartaal 2012. Derde recessie op drie jaar tijd begin 2013. Het uitgavenpatroon van de verbruiker met 2,3% ingezakt. Versneld jobverlies, min 93.000 banen eind vorig jaar. De woningmarkt valt stil. “Het reële inkomen daalt voor het vijfde jaar op rij”, citeert Anouk Van Kampen het Centraal Bureau voor Statistiek in het *NRC-Handelsblad* van 30 maart 2013. “Iets meer dan één op de zes Nederlandse huishoudens heeft problematische schulden of loopt het risico die te krijgen”, 1,3 miljoen gezinnen dus, voegt Lex Boon er op 3 april aan toe. De roof door de pensioenkassen op de uitkeringen voor wie op rust is, gaf al zwaar te denken. De inhouding van 6% is georganiseerde diefstal, te wijten aan slecht beheer. En staat op het diepgeval-len nivo van de ondeugdelijke maatregel die de Eurogroep wou opleggen aan Cyprus om tien procent in te pikken van alle spaartegoeden om te kunnen vasthouden aan fiskale orthodoxie. De Grauwe zal zeggen: hier zijn onnodig emoties losgeweekt, boosheid tegenover arrogantie, woede tegenover onverschilligheid, haat tegenover kilheid.

De oorzaak van deze kortsluiting tussen beleidsmakers en burgers heeft rechtstreeks te maken met de volstrekte apartheid tussen de whizkids en beursspelers, en de gezinnen. De Grauwe vertaalt dat in een recent artikel,³ gepubliceerd bij CEPS, samen met Yuemei Ji: “Meer bewijzen dat de financiële markten overmatige besparingen oplegden in de eurozone”. De Grauwe toont daarin aan dat paniek eerder regel dan uitzondering is, en dus een slechte raadsman. Hij verklaart hoe het uiteengroeien van de opgelegde rente (toetssteen is Duitsland) een gevolg is van de afzijdigheid van de ECB, én van irrationele bewegingen op de financiële markten. “A large part of the surges in the spreads were the result of market sentiment of fear and panic that had driven the spreads away from their underlying fundamentals”. En dat komt omdat tot voor kort de eurolanden niet konden terugval-len op de ultieme waarborghouder, een centrale bank die schulden

altijd kan terugbetalen. Nu de ECB zichzelf eindelijk aandient als ultiem leeninstituut⁴ blijkt de ommekeer in de irrationele verwachtingspatronen op de geldmarkten.

Want De Grauwe trekt twee besluiten. Eén: de ECB heeft een enorme impact op het marktgedrag; en als woorden niet volstaan, dan moet de ECB maar tussenkomen, wil ze haar geloofwaardigheid behouden. Twee: angst is aanstekelijk, de financiële markten hebben al van bij het begin van de schuldenkrisis foute signalen uitgezonden, en zo een ongezonde macht verworven. Eén van de ongewenste gevolgen is de kruistocht geweest van de Europese Commissie om steeds striktere soberheidsprogramma's op te leggen. Het feit dat Cyprus nu toch uitstel krijgt tot 2018 om zijn begroting recht te trekken, of dat België niet vasthoudt aan cijferfetisjisme en het begrotingstekort van de gevraagde 2,15% laat oplopen tot 2,40%, vindt De Grauwe een goeie zaak. Kapotbesparen – de Rehdoktrine – doet meer kwaad dan goed. Medicijnen helpen namelijk niet meer als de patiënt dood is. Vandaar dat schuldenbundeling in een Europees Fonds meer ademruimte zou geven,⁵ net als de uitgifte van euro-obligaties, een stokpaardje van de man die De Grauwe diep bewondert, Guy Verhofstadt. Tegelijk dringt een hervorming van het bankensysteem zich op, met een duidelijke opsplitsing tussen commerciële banken (die deposito's van overheden en particulieren beheren) en investeringsbanken (die meer risikovolle activiteiten kunnen ontplooiën).⁶

Al met al getuigt De Grauwes bekering van de hardvochtige, econometrisch gegronde, totaal geliberaliseerde markt naar een nieuwe, meer Keynesiaanse benadering van eenvoud. De oude mythes bevatten vaak meer mensenkennis dan wat de economie te zien geeft, en laten een blijvender effect na dan de roulette waartoe de internationale handel maar al te vaak is afgegleden. Overheidstoezicht is daarom een noodzakelijk kwaad, want uit zichzelf zal de markt nooit een sociale zekerheid opzetten of aan herverdeling van de rijkdom doen (het tweeslagstelsel van Duitsland voor al dan niet vakbondsgecontroleerde arbeidscontracten zegt genoeg over concurrentievervalsing; nog een voorbeeld is het ontbreken van gezondheidsbescherming in de Angelsaksische landen dat automatisch een tweedeling van *haves*

en *have nots* schept). De Grauwe ziet terecht een rol weggelegd voor de overheden (regionaal, federaal, Europees) als “stabilisator, regulator en toezichthouder”.

Er zijn twee manieren om die stelling te verdedigen. Een romantische en een rationele. De romantische is terug te vinden bij de Nederlandse hoogleraar historische letterkunde Herman Pleij. In een vernietigend stuk, “Geld Stinkt” uit de bundel *Tegen de Barbarij* (1999),⁷ wijt hij de afstomping voor onetisch en ongebreideld winstbejag aan een verwijdering van de natuur. Ook Pleij deelt De Grauwes mening dat alle transakties stelen op geloof, dus op verblinding: “De hanteling van geld, niet eens meer in hoofdzaak dat waardeloze bankpapier maar veel meer het verspringen van getallen op bankafschriften, berust louter en alleen op wederzijds geloof en vertrouwen. Bijgevolg staat die omgang bloot aan alle vormen van manipulatie en bluf”. De nieuwe hogepriesters van deze tijd – niet toevallig verwijst Pleij naar Tom Wolfe en *The Bonfire of the Vanities* (Isaac Asimov en Pohl & Kornbluth hadden het Wolfe al voorgedaan) – zijn de beursgoeroes, de joden uit Shakespeares tijd. Want “geld beleggen is geen vrijetijdsbesteding meer, maar plaatsvervangende arbeid, die men zo nodig slapend kan uitvoeren”. Spekuleren heeft ruilen vervangen.

Er is ook een rationele verdediging. Die is bij De Grauwe en bij Robert Skidelsky terug te vinden, zodra zij tot het besef kwamen dat economische benaderingen geen natuurwetenschappen zijn. Ze zijn “geen tak van de wiskunde, met axioma’s en konklusies”.⁸ Het kan evenmin de bedoeling zijn om ongelijkheid te betonnen, nee, economie moet “mensen mogelijkheden geven om gelukkig te zijn”.⁹ En geluk, ook Willy Vandersteen wist het al in *De IJzeren Schelvis*, is niet meetbaar. Bij Suske & Wiske hopen de sjacheraars Sjam & Foeters de bellen van het geluk, die in een onderzees rijk opgestapeld liggen, te exploiteren, en het geluk per ons te verkopen. Eigenlijk staan we daar al dichtbij. Wie dacht dat lucht, licht, zon of water vrijelijk voor iedereen waren, wil ik even ontuchtteren. Kijk naar de heisa over zonnepanelen en de windmolens. Naar de waterschaarste in het Midden-Oosten of Zuid-Europa. Naar de gescheiden waterzuivering. Naar de emissierechten. Naar milieutaksen en smogalarm en fijn stof en boskap in

het Amazonewoud. *There's no such thing as a free ride*, zeggen de rauwe kapitalisten dan. Omdat zij het zich kunnen veroorloven zich op te sluiten in de gouden kooi van een privé-eiland of een atoom-bunker. Maar de perversie van de ekonomisering van onze kijk op de wereld bestaat net hieruit dat alles verhandelbaar is geworden, en erger, dat we dat nog geloven ook. Windhandel.

Ik pleit daarom voor openlijke ketterij. Groei hoeft niet echt. Solidariteit gaat boven winst. De Grauwe wendt zich in het interview in *De Morgen* tot Epicurus. “Vrijheid, vriendschap, wijsbegeerte. Vrijheid is belangrijk, zolang je maar voldoende rekening houdt met anderen. Vriendschap zorgt ervoor dat je gelukkig bent. En filosofie, die uit zich in de levenshouding die ik aanneem. Ik wil doorbomen en kritisch naar de dingen kijken. En toch mijn vrienden te vriend houden”. Een ekonoom kan natuurlijk niet om het materiële heen. De Grauwe zag de kracht van het kapitalisme, doordat het de sociale controle van de kerk en de dogmatische sprookjes ontmantelde. Maar nu realiseert hij zich dat inbeelding en verhalen een reddingsboei kunnen zijn. Troost kunnen bieden. Als de drijfveer van de kapitalist woeker en vernedering is, dan moet de hedendaagse ekonoom, of liever, de staathuishoudkundige de méns herontdekken. De Grauwe zet zich naast Skidelsky als hij instemmend wijst op de echte oorzaak van de crisis: het falen van ideeën.¹⁰ Er is een cynische leer ontstaan die het onderscheid tussen risico en onzekerheid heeft opgeheven. Woeker maakt het vruchtbare onvruchtbaar, hield de grote dichter Ezra Pound ons voor. “Metaal is duurzaam, maar het plant zich niet voort”. En zo schreef Pound in Canto 65:

*Usura rusteth the chisel
It rusteth the craft and the craftsman
It gnaweth the thread in the loom
None learneth to weave gold in her pattern;
Azure hath a canker by usura; craimoisi is unbroidered
Emerald findeth no Memling*

CONTRA NATURAM

“Vandaag zijn de vijanden van het kapitalisme de kapitalisten zelf”, zegt De Grauwe in *Humo* (28 november 2011). “De meest succesrijke kapitalisten proberen altijd een monopoliepositie in te nemen om hun winst nog te vergroten”. En dat gaat in tegen de vrije mededinging. Ze troggelen politici een monopolie af, zoals de Europese Commissie in de lichtbak van getallen staart. De Commissie is een agent van de financiële markten geworden. Omdat alles vatbaar moest gemaakt worden in meetbare eenheden. Werknemers zijn nu *human resources* geworden, prikkarten vervangen het menselijk contact, lijfelijk aanwezig zijn verdringt inzet en beroepsfierheid, eindeloze vergaderingen vervangen directe gesprekken, een bovenbouw van ondefinieerbare managers met nog ondefinieerbaarder werkmodellen verziekt de zelfredzaamheid en de samenwerking op de werkvloer. Veramerikanisering heet dat, en dat is een hoogst kwalijke zaak. Want de grootste en meest intense momenten, op weg naar geluk, zijn van een ontstellende eenvoud. Het zijn diepe momenten van overgave, van engagement, van gloed.

Dat De Grauwe daar gevoelig voor is, werd al duidelijk bij het afscheidsoverleg dat Isabel Albers van hem afnam in *De Standaard* (15 april 2003), toen hij het parlement verliet. Hij leefde op toen hij zijn bescheiden rol mocht toelichten: “Bij de regeling voor werknemersparticipatie was ik nauw betrokken. Ik heb meegewerkt aan de wet over *corporate governance*. Die legt de verantwoordelijkheden van directies en raden van bestuur in bedrijven vast. Daar ben ik best trots op”. Terecht, als je ziet hoe Zwitserland die raden van bestuur nu met de neus in het bord drukt en een verantwoording eist voor het toekennen van – overigens fors ingekrompen – bonussen. Ten minste even belangrijk is De Grauwes verzet tegen de eindeloze schaalvergroting, ook en vooral in het onderwijs. “Konkurrentie creëert uitmuntendheid”, stelt hij. Schaf die af en je wordt lui, universiteiten verworden tot ambtelijke papierbergen. Op grond van die instelling is het logisch dat De Grauwe in de soep spuwt, zelfs als Karel De Gucht hem voor de voeten werpt een econoom van de 21e eeuw te zijn. Al in 2003 zegt hij openlijk: geld voor Ford Genk is weggesmeten geld. “In 1970 bedroeg het aandeel van de industrie in de tewerkstelling nog meer dan 40%. Nu is dat minder dan 25%. Binnen 25 jaar” – en we zijn bijna halfweg – “zullen nog amper 10% mensen in de industrie werken. (...) In zo’n omgeving is een beleid dat erop gericht is door subsidies industriële bedrijven te verankeren erg risicant. De politieke druk om iets te doen wanneer een industrie-gigant als Ford dreigt te sluiten is groot. Achter elke sluiting schuilt menselijk leed. Maar op termijn is de autoassemblage hier ten dode opgeschreven. Kijk naar al het nutteloze geld dat in de staalindustrie gepompt is”.

Je kunt ook naar de mijnen verwijzen. Tien jaar later heeft De Grauwe in elk geval gelijk gekregen. De kettingreactie van ontslaggrondes in het staal nam hand over hand toe: Caterpillar Gosselies, Dufenco La Louvière, ArcelorMittal Luik, ... Het is een gedeelde verantwoordelijkheid. De peilloze hebzucht van de bedrijven (Caterpillar had nooit eerder zulke hoge winstcijfers kunnen voorleggen), de stomp-zinnige traagheid van de politiek. Net daarom hebben wij vrije denkers als Paul De Grauwe broodnodig. Om ze tegen te spreken. Om van hen te leren. Om de onmisbare sociale discussie aan te zwengelen. Om de neuzen in wel overwogen richtingen te krijgen.

Ik begrijp misschien meer van oude mythes dan van economie. Maar ik weet zeker: rauwe kapitalisten zijn als Pygmalion, een beeldhouwer die uit goud zo'n aantrekkelijk vrouwenbeeld maakte dat hij er verliefd op werd. Zo gaat het ook met de beurshandel. Wie zichzelf verliest gaat op in goud. Midas is er aan ten onder gegaan. Pygmalion was de voorloper van Rotwang, de gekke geleerde die in Fritz Langs film *Metropolis* de robot Maria ontwierp. Wie alleen het eigen onwrikbare gelijk bewierookt, wie dwangmatig zijn obsessie laaft om steeds meer geld te verzamelen en op te potten, stevent regelrecht af op zelfvernietiging. Want één ding verdwijnt altijd: kwaliteit. Menselijkheid. In het hoogkapitalistische, koloniale industrietijdperk liet Oscar Wilde zich in *The Picture of Dorian Gray* ontvallen: "Nowadays, people know the price of everything and the value of nothing". Dat, en dat alleen is de reden waarom De Grauwe tot het bevrijdende inzicht is gekomen dat "50% van de economie uit onzin bestaat, alleen kunnen ekonomen je nooit zeggen welk deel dat is". Dat is Heisenbergs onzekerheidsprincipe, een nuttig gegeven om aan zelfrelativering te doen, in de bijkomende wetenschap dat een andere helft in elk geval degelijk doordacht is. Of zoals De Grauwe zelf schrijft: "Keynes' overtuiging was dat in een wereld vol onzekerheden we geen betrouwbare methode hebben om de toekomst te voorspellen. Je kunt alleen een optimist of een pessimist zijn".

Ik denk dat Paul De Grauwe een optimist is. Die in alle eerlijkheid naar een steviger evenwicht zoekt, en beseft dat meetbaarheid een toegangspoort opent naar een beter begrip van de staatshuishouding, maar geen wondermiddel is. Toch houdt hij vol dat berekening en statistiek een onlosmakelijk deel van de economische theorievorming zullen blijven uitmaken. De Grauwe heeft veel sympathie voor Skidelsky's poging om "de economie te bevrijden van zijn wiskundige klusters". Maar dat leidt eigenlijk nergens toe. "Wiskunde is zo verankerd geraakt dat een terugkeer naar de klassieke opleiding van economen zoals die een eeuw geleden bestond, niet meer haalbaar is. Als er al een alternatief kan bedacht worden voor het dominante makro-economisch model erin bestaat respect te krijgen, dan zal het op grond van wiskundige methodes moeten gebeuren". Het pijnlijke woord is gevallen: respect. Erkenning. Daarvoor onderwerpen bankiers zich

aan de geldbegoocheling. “Erkenning krijgen, dat maakt je tenslotte gelukkiger dan geld”.

En zo belanden we opnieuw bij De Grauwes uitgangspunt: economie moet mensen meer kansen geven om gelukkig te worden. Denken kan niet zonder etika, zonder morele overtuigingen, zonder het inschatten van de “moral hazard”, het risico dat elke maatregel op volksverzet zal stuiten of als onaanvaardbaar wordt ervaren.

De Arkprijs is een morele prijs. Net daarom is het ook zo'n gepaste prijs. Want wie denkt, leeft. En wie leeft naar zijn overtuiging verdient respect, zeker als hij of zij uit fouten lering trekt. Ik weet alleen niet of dit statistisch te bewijzen valt. Ik weet wel: Paul De Grauwe is een verademing in het krisisdenken. En daarom verdient hij meer dan ooit de 63ste Arkprijs van het Vrije Woord.

Noten

- ¹ “In de jaren tachtig geloofde ik onterecht dat de financiële markten stabiel en efficiënt waren. De bleek na onderzoek een foute veronderstelling. Dus is het voor mij nu duidelijk dat de overheid op dit vlak voor een degelijke regulering moet zorgen, net zoals binnen de sociale zekerheid” (Jan-Frederik Abbeles, Paul De Grauwe Ridder van het Vrije Woord, *De Standaard*, 28 maart 2013).
- ² The Governance of a Fragile Eurozone, *CEPS Working Document*, nr. 346, mei 2011.
- ³ More evidence that financial markets imposed excessive austerity in the Eurozone, *CEPS Commentary*, 5 februari 2013; Panic-driven Austerity in the Eurozone and its Implications, *Voxeu.org*, 21 februari 2013.
- ⁴ In september 2012 ging de ECB eindelijk tot actie over. Kort tevoren had De Grauwe nog op die onontbeerlijke tussenkomst aangedrongen: ECB Intervention is the only way to end the crisis, *Financial Times*, 12 maart 2012. Hij hamerde al lang op dezelfde spijker: Europe needs the ECB to step up to the plate, *Financial Times*, 19 oktober 2011.
- ⁵ Pool Debt, or face dangerous upheavals across Europe, *Europe's World*, nr. 21, lente 2013. Oud-Arkiprijswinnaar Philippe Van Parijs gaat nog verder. Hij denkt al aan een “bescheiden en uniforme inkomstenskakel voor alle belastingplichtigen in de eurozone”, die best uit de btw kan

komen. “Zo’n eurodividend” zal niet alleen de euro schragen en stabiliseren, maar ook ervoor zorgen dat “alle burgers (...) effectief en zichtbaar profiteren van de vermeende voordelen van de eenheidsmarkt” (*De Morgen*, 28 februari 2012).

- ⁶ Lessons from the Banking Crisis. A Return to Narrow Banking, CESifo & Univ. Leuven, mei 2009. Uitgangspunt is dat de “financiële markten niet efficiënt zijn”. Dat verklaart waarom bubbels en crashes endemisch zijn, en waarom de markten nooit zelfregulerend kunnen werken. Om die reden bepleit De Grauwe een terugkeer naar de vastlegging van de scheiding der banken zoals bepaald in de Amerikaanse Glass-Steagall Act (1933), die de regering Clinton in 1999 introk. De Grauwe breidde zijn inzichten nog uit op een discussie-avond van Liberales en het LVSV in Gent (9 december 2010). Hij ging in op de vraag ‘Waarom hebben de economen de crisis niet zien aankomen?’ Het antwoord is verbijsterend simpel: de uitgangspunten zijn waardeloos, nl. dat de *homo economicus* rationeel zou zijn, en dat hij “perfect geïnformeerd is”. Ook de hypothese van een efficiënte markt gaat eraan. Aandelen weerspiegelen nooit alle variabelen die winstgevendheid kunnen voorstellen, en deregulering heeft nergens geleid tot betere spreiding van risico’s. Eigenlijk spelen irrationeel gedrag en kuddegeest (denk aan Lernout & Hauspie) een hoofdrol, mensen willen geloven wat men hen voorhoudt. En dat voert tot zinsverbijstering en massale tragedies, zoals de Tulpenbollenhandel in de 17de eeuw of de piramidespelen hebben aangetoond. Het oude liedje van de kleren van de keizer die in zijn blootje staat.
- ⁷ Herman Pleij, *Tegen de Barbarij*, Amsterdam, Prometheus 1999 (Ooievaar), blz. 23-28.
- ⁸ Ruben Mooijman, Grenzen aan de Groei, *De Standaard*, 30 maart 2013.
- ⁹ Sjoukje Smedts, Paul De Grauwe & Joris Luyendijk: Economie moet ook Liefde zijn, *De Morgen*, 30 maart 2013.
- ¹⁰ Paul De Grauwe, The Return of Keynes, *International Finance*, 13 (2010) 1, blz. 157-163.

LUKAS DE VOS is hoofdjournalist bij VRT en docent CIMIC. Als Europa- en Aziëdeskundige schreef hij onder meer: *Hongkong* (1997); *Iets Meer naar het Oosten* (2008); *Cruise Control* (2011); *Land! Land!* (2011). Andere recente publikaties: *Doek* (2009); *Heen. Teksten om te Gedenken* (2012); *Ivo Michiels. Poortwachter Wordwachter* (2013). Over de Arkprijs stelde hij twee bundels samen: *Een Onberaamd Verbond* (2000); *Buiten het Bereik van Farisese Handen* (2010).

WAAROM IK BLIJ BEN MET DE ARKPRIJS VAN HET VRIJE WOORD

PAUL DE GRAUWE

De Arkprijs van het Vrije Woord krijgen als econoom is iets speciaals. De prijs op zich is al bijzonder. Maar dat een econoom die eer te beurt valt maakt het nog extra speciaal.

Het eerste wat ik deed toen ik het goede nieuws vernam was de lijst van mijn voorgangers bekijken. Het viel mij op hoeveel kunstenaars, schrijvers, en journalisten op de lijst figureerden. Ook filosofen, sociologen, psychologen en andere wetenschappers; zelfs hier en daar een politicus, maar een econoom, neen, die was er niet.

Laat mij eerst iets zeggen over het belang van het Vrije Woord. Daarna keer ik terug tot de econoom in dit verhaal.

De vrijheid om zijn mening te verkondigen behoort tot de kern van ons democratisch bestel. Het Vrije Woord laat toe ongebonden kritiek uit te oefenen op de gezagsdragers. Die hebben dikwijls de neiging om zich te omringen door jaknikkers en sluiten zich dan op in hun cocon. Tegendraadse betogen zijn speldenprikken die soms (helaas niet altijd) de gezagsdragers tot de werkelijkheid terugbrengen. Want één ding is zeker. Vele gezagsdragers zijn mijlen ver verwijderd van de werkelijkheid. Meestal is dat zo omdat hun opgeblazen ego's hen beletten de werkelijkheid te zien. Diegenen die het Vrije Woord beoefenen hebben de belangrijke maatschappelijke functie gezag tegen te spreken. Want gezag dat niet wordt tegengesproken ontaardt in dictatuur.

Het Vrije Woord is niet alleen nodig om de macht van de gezagsdragers in te tomen, het legt ook de basis van een creatieve samenleving. Mensen die vrij hun mening kunnen uiten creëren een “argumentatieve cultuur” zoals Amartya Sen dat noemde. Dat is een cultuur waarin tegendraadse argumenten worden geduld, zelfs gestimuleerd. Een cultuur die toelaat om argumenten te ontwikkelen die door velen als dwaas, belachelijk of als onuitstaanbaar worden bestempeld. Maar zo een argumentatieve cultuur heeft een buitengewone creatieve dimensie. Ze laat de vrije loop aan de ontwikkeling van nieuwe

ideeën. Vele van die ideeën overleven niet en blijken nadien inderdaad dwaas en belachelijk te zijn geweest. Maar dat blijkt dikwijls pas achteraf, als het stof is gaan liggen. En dan blijven de nieuwe en interessante ideeën overeind. En die zullen dan onvermijdelijk overgenomen worden door anderen, ook door de gezagsdragers.

Om zo een argumentatieve cultuur mogelijk te maken heb je vrijheid nodig. Je hebt ook de vrijheid nodig om je te vergissen, zoals Piet de Somer het formuleerde tijdens het bezoek van de paus aan Leuven. De vrijheid om zich te vergissen: in de argumentatieve cultuur heerst de dynamiek van “trial and error”. Die is dus ook niet te sturen. Precies daarom zit die vol onvoorspelbare creativiteit.

Ik keer terug tot de econoom in dit verhaal. Het feit dat er tot nu toe geen econoom in de lijst prijkte: zou dat iets zeggen over de reputatie van de econoom? Ik denk van wel.

De economen hebben een buitengewoon interessant paradigma ontwikkeld, het paradigma van de *homo economicus*. Het individu dat op elk moment er op uit is zijn eigen individuele welvaart te maximaliseren. In dat paradigma speelt de markt een Darwiniaanse rol van uitzuivering. Diegenen die zich niet als *homo economicus* gedragen worden er uit gebonjourd. Dit uitzuiveringsproces zorgt er dan voor dat alleen het rationeel economisch gedrag overeind blijft.

Dit paradigma heeft een heel sterke aantrekkingskracht uitgeoefend op economen, om verschillende redenen. Ze laat toe een belangrijk deel van de maatschappelijke werkelijkheid te begrijpen. En het geeft aan de econoom een denkkader waarin hij of zij zich goed voelt, ja zelfs superieur ten aanzien van andere sociale wetenschappen.

Maar het is ook een denkkader gebleken dat als een cocon heeft gewerkt en vele economen blind heeft gemaakt voor wat er rondom hen, ook in het economische leven gebeurt. Neem de financiële wereld. Het paradigma van de econoom bracht hem ertoe te geloven dat de financiële markten het rationele economische gedrag zouden selecteren zodat crisissen niet meer mogelijk zouden zijn. Dat bleek een utopie. Financiële markten hebben niet belet dat (economisch) irrationeel gedrag de bovenhand nam en mensen ertoe bracht dingen te doen die voor hen en vele anderen desastreuze gevolgen zouden hebben. Financiële markten hebben bepaalde vormen van econo-

misch irrationeel gedrag zoals hoogmoed, euforie, naijver niet uitgezuiverd, integendeel. Maar vele economen, verliefd als ze zijn op hun modellen, blijven dat tot de dag van vandaag ontkennen.

Daarom hebben we ook in de economie het Vrije Woord nodig. Tegendraads denken dus. Mensen die andere modellen uitproberen, ook modellen die door de hogepriesters als heiligschennis worden gezien. Dat is wat ik al jaren probeer te doen, met vallen en opstaan. Vandaar dat ik zo blij ben met de Arkprijs van het Vrije Woord.

PAUL DE GRAUWE.
ONDER DE KNOET VAN DE REHNEGATEN*
PAUL KRUGMAN

Niemand heeft me meer geleerd over de eurokrisis dan Paul de Grauwe. Hij bracht een cruciaal punt op het voorplan, waar vrijwel iedereen overheen had gekeken: het belang van zelfvervullende paniek over schulden in landen die niet langer over een eigen munt beschikken. De Grauwe heeft een nieuw artikel uit, dat hij schreef met Yuemei Ji. Hij gaat erin door op zijn inzicht en levert meer bewijsmateriaal aan om de onvoorstelbare dwaasheid aan te tonen van het Europees economisch beleid.

Wat De Grauwe en Ji aantonen is dat de stormloop om soberheid in Europa op te leggen goeddeels de stijging weerspiegelde van de spreads bij eigen nationale schulden nadat Griekenland op de sukkel was geraakt. Hoe groter de spread, hoe heviger de besparingen. Alleen is het zo uitgedraaid dat de spreads niet meer in overeenstemming waren met de fiskale grondvesten waarop ze steunen. De Grauwe had zijn punt al hard gemaakt toen hij een vergelijking maakte tussen het Verenigd Koninkrijk en Spanje. Beide hadden dezelfde fiskale vooruitzichten, maar ver uiteenlopende leenkosten. Nu brengt De Grauwe een nieuw bewijs aan, met name de spektakulaire inkrimping van de spreads zodra de Europese Centrale Bank te kennen gaf nationale schulden te willen opkopen als dat nodig mocht blijken. Op die manier nam de Bank de vrees weg van een zelfvervullende cash-krisis.

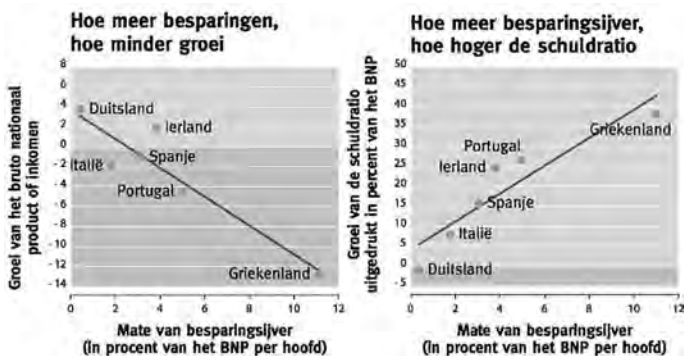
Maarre... een economische aanpak zoals die van Keynes, dat klopte toch niet? Of wel?

En er wordt ook blootgelegd dat landen die zwaar inzetten op soberheid alsnog hun schuldratio zien verslechteren.

Maar geen nood. Olli Rehn van de Europese Commissie verklaarde onlangs nog dat het grote probleem van de soberheid niet is dat ze niet werkt, wel dat ekonomen studies blijven uitgeven die volhouden dat ze niet werkt. Nu zegt Rehn dat het enige waar we angst voor moeten hebben de angst zelf is.

Mijnheer Rehn beklemtoont dat Europa's beleid om de broeksriem aan te halen wel degelijk werkt en dat het de basis legt voor herstel.

Rehn zegt dat de Europese economie in 2014 zal groeien, met 1,6% in de hele Unie, met 1,4% in de eurozone.

“We moeten onze lijn van hervormingen onverkort aanhouden en zien dat we geen momentum verliezen. Want dat kan de omme-zwaai in vertrouwen, die nu aan de gang is, ondermijnen. En dat kan de noodzakelijke opstoot van groei en banenschepping vertragen”, liet hij in een mededeling weten.

Het zal dan wel in orde zijn, zeker?

Paul Krugman, The Conscience of a Liberal. Paul De Grauwe and the Rehn of Terror, verscheen in *The New York Times* van 22 februari 2013. Vertaling: Lukas De Vos.

PAUL KRUGMAN is hoogleraar Economie en Internationale Betrekkingen aan Princeton University. Centenary Professor aan de London school of Economics. Nobelprijswinnaar Economie 2008. Columnist *New York Times*. Richtinggevende werken: *Adjustment in the World Economy* (1987); *Rethinking International Trade* (1990); *World Savings Shortage* (1994); *The Self Organizing Economy* (1996); *The Return of Depression Economics* (1999); *The Conscience of a Liberal* (2007); *End this Depression now!* (2012).

DE EUROCRISIS EN DE ECONOOM

HENDRIK VOS

Ik ben geen econoom. Ik kan niet goed overweg met geld en een ondernemingsgeest heb ik nooit gehad. Tot daar mijn argumenten om op mijn achttiende geen economie te gaan studeren. Bovendien dacht ik in die tijd nog dat economie iets was zoals fysica, met vaste wetten en onveranderlijke waarheden. Ik had zin in wat meer twijfels, in chaos en avontuur. Dus besloot ik politieke wetenschappen te studeren. Het aantal lessen viel ook mee.

Een zeldzame combinatie

De opleidingsverantwoordelijken zagen destijds meer in economie dan ikzelf. In mijn studies politieke wetenschappen aan de Universiteit Gent kreeg ik dus betrekkelijk veel vakken van professoren uit de faculteit economie. Algemene economie, politieke economie, internationale economie, Europese economische integratie, dat soort dingen. Van Paul De Grauwe kreeg ik geen les want die zat in Leuven, bij de concurrentie. Maar hij verscheen wel op de radar, omdat hij precies in mijn studententijd als liberale senator in de politiek was gegaan.

Ik had in die periode trotskistische sympathieën, dus ik kan moeilijk zeggen dat ik lyrisch werd van liberale economen. Ik las wel wat hij schreef en probeerde te volgen wat hij vertelde. Een Thatcherboy was hij alleszins niet. De markten verdienden best wel wat correcties. Dat is wat ik er me van herinner.

In de jaren die volgden, bleef De Grauwe timmeren aan een briljante academische carrière. Daarnaast bleef hij, al dan niet op de achtergrond, nauw betrokken bij het politieke beleid, met raad, inzichten en adviezen. En ten derde slaagde hij erin om in de media scherpe en heldere analyses te geven. Het is een combinatie die extreem zeldzaam is. Commentatoren die in media worden opgevoerd om duiding te geven bij economische problemen en ontwikkelingen zijn vaak huis-, tuin- en keukeneconomen die eerder een ideologie

verkondigen dan dat hun analyses werkelijk gefundeerd zijn op ernstig en origineel onderzoek. Omgekeerd slagen schrandere academici er vaak niet in om hun kijk op de zaken helder te verwoorden, zodat ook beleidsmakers en de publieke opinie er wat aan hebben.

De uitzonderlijke en tegelijk buitengewoon hoogstaande combinatie waar Paul De Grauwe voor staat, is mij pas echt opgevallen tijdens de eurocrisis. In deze bijdrage zal ik het dan ook vooral daarover hebben.

De eurocrisis heeft op korte tijd vele zogenaamde economische wetten onderuit gehaald. Als er nog iets over was van mijn naïviteit van twintig jaar geleden, dan is dat intussen wel verdwenen: economische waarheden zijn vergankelijk. Dat maakt het overigens ook spannender en intrigerender dan ik twintig jaar geleden voor mogelijk hield. Het is te zeggen: economische modellen kunnen allerlei processen heel goed in kaart brengen, maar als het gaat om het duiden van oorzakelijke verbanden of als het aankomt op het suggereren van wenselijke ontwikkelingen, blijft er altijd een belangrijke mate van onzekerheid. Vijf jaar geleden was Ierland in de eurozone nog het na te volgen model. De Keltische Tijger, u herinnert het zich nog. Tot het beest kort na het uitbreken van de crisis al knock-out in de touwen lag en aan het infuus van het noodfonds moest.

Economen die de eurozone bestuderen, brengen nooit alle elementen en factoren in kaart die relevant kunnen zijn voor de verdere evolutie. Wat er in de rest van de wereld gebeurt, speelt een rol. Het politiek klimaat drukt een stempel, net als de psychologie (wat speelt er zich af in de hoofden van investeerders?), en misschien zelfs de ethiek (wat is gepast? wat is not done?). Men kan de eurozone niet in een laboratorium steken, vacuüm trekken en er een paar experimenten op uitvoeren om te kijken wat best werkt. Er zijn teveel beïnvloedende factoren waarvan de effecten niet precies kunnen worden ingeschat.

Dus er blijft altijd een aspect van onzekerheid, in elke analyse en bij elke beleidsaanbeveling. De sterkte van De Grauwe is evenwel dat zijn analyse enerzijds gebaseerd is op indrukwekkend en solide onderzoek en anderzijds dat hij bereid is om tips en suggesties bij te stellen als veranderende inzichten en omstandigheden daartoe aanleiding geven. En ten slotte, maar erg belangrijk: hij doet constructieve voorstellen, waarvan de politieke haalbaarheid niet helemaal onbestaande is.

Hieronder probeer ik in kort bestek samen te vatten hoe ikzelf, als waarnemer, die eurocrisis heb ervaren¹ en hoe ik me daarbij flink ergerde aan de visie van sommige economen, die niet de creativiteit en de veerkracht hebben om constructieve oplossingen te suggereren en dan maar gemakshalve het einde van de euro voorspellen. Zij onderschatten op spectaculaire wijze de dynamiek van de politiek.

Het einde van de euro?

De eurocrisis barstte drieënhalf jaar geleden los, toen de Grieken aan geen geld meer raakten. De staatskas was leeg, de economie in slechte staat en de overheidsschuld hoog. De bekentenis dat het begrotingstekort veel groter was dan oorspronkelijk gezegd, was de druppel waarmee de emmer overliep. De crisis kent uiteraard vele oorzaken en ze werd in de hand gewerkt door de bankencrisis die in 2008 Europa bereikte. In het geval van Griekenland had het zeker te maken met wanbeheer en een slecht functionerend overheidsapparaat. Maar ook met banken, overal in Europa, die veel risico's namen door

het land steeds opnieuw goedkope kredietlijnen toe te werpen. En met bedrijven elders in Europa die jarenlang goede zaken deden in Griekenland. In Parijs of Berlijn was weinig protest te horen zolang ze flink verdienden aan mediterrane klanten die zich, onder meer voor overdreven defensieaankopen, diep in de schulden staken. Eind 2009 was de situatie zodanig uit de hand gelopen dat de financiële markten de geldkraan abrupt dichtdraaiden.

Maar Griekenland was niet het enige probleeland. Ook Ierland en Portugal kregen het moeilijk om zichzelf nog te financieren. Andere landen, waaronder Spanje, Italië en op een bepaald moment ook België vertoefden in de gevarenzone en betaalden hoge intresten – zeg maar bibbergeld – indien ze nog leningen wilden afsluiten. Begin 2013 bracht vooral Cyprus de eurocrisis weer op de voorpagina's.

Het (voorlopige) hoogtepunt van de crisis lag echter vorig jaar, in het begin van de zomer. Griekenland had een bijkomend reddingsplan nodig maar na de verkiezingen in mei bleek het niet mogelijk om een stabiele regering te vormen. In juni kwamen er nieuwe verkiezingen, met winst voor het extreem-linkse Syriza. Maar het centrum-rechtse Nieuwe Democratie haalde iets meer stemmen, waardoor het toch lukte om een regering bijeen te harken, weliswaar met partijen die zware klappen hadden gekregen. Talrijke commentatoren riepen toen dat het vertrek van Griekenland uit de eurozone, de grexit, onvermijdelijk was. Citibank schatte die kans voor het einde van 2012 in op 90%. Scenario's die het hadden over een opsplitsing van de euro in een neuro en een zeuro, werden met grote ernst besproken in kranten en duidingsprogramma's. Het leek een kwestie van weken, hooguit maanden.

Intussen zijn we een jaar en weer enkele crisisopstoten verder, en toch betalen we nog steeds met de euro, van Nicosia over Athene tot in Berlijn. De munt is taaier dan velen verwachtten. De kans dat de eurozone binnenkort groter wordt, is reëler dan dat ze opbreekt. Waarom vergisten zoveel waarnemers zich?

In deze bijdrage argumenteer ik dat er in het chaotische beleid toch een logica zit. Inzicht in de dynamiek van de politiek maakt het ook mogelijk om te pronostikeren over het vervolg van de crisis. Maar ik begin met een herhaling van de feiten.

Noodleningen en besparingen

Snel na het uitbreken van de Griekse crisis beslisten Europese leiders om het land niet aan zijn lot over te laten. Dat klonk nobel, maar met sympathie of compassie had het weinig te maken. In een Europese Unie met vrij kapitaalverkeer sloten lidstaten leningen af bij financiële spelers in zowat alle andere lidstaten. Als Griekenland op een ongecontroleerde manier failliet zou gaan, zou dat impliceren dat het zijn schulden niet meer zou terugbetalen. Op die manier zouden overal in Europa de schuldeisers, zoals banken, miljarden verliezen moeten boeken. Zo snel na de vorige bankencrisis zag niemand dat zitten. Lidstaten betaalden de voorbije jaren een spectaculaire prijs om hun banken, en daarmee het spaargeld van hun inwoners te redden. In vergelijking daarmee zou een reddingsplan voor Griekenland veel minder kosten.

Dus kwam er een noodlening vanuit het IMF en de andere eurolanden. Later werd ook een schuldherschikking doorgevoerd. Daarnaast werd Griekenland onder druk gezet om te besparen: de openbare financiën moesten weer op orde komen. Die combinatie van noodleningen in ruil voor zware saneringen werd de basis voor de Europese aanpak van de crisis.

Datzelfde recept werd toegepast toen Ierland en Portugal in de problemen kwamen. De ad hoc noodlening werd nu een tijdelijk noodfonds en later werd beslist om er een permanent noodfonds van te maken. Op die manier hoopten de Europese leiders dat de financiële markten weer vertrouwen zouden krijgen, ook in risicolanden. Ze probeerden immers duidelijk te maken dat de Unie altijd klaar zou staan om – onder voorwaarden – leningen te verschaffen aan landen in nood. Om het risico op besmetting in te dijken werden bovendien niet alleen de problemlanden, maar alle landen in de Unie onder druk gezet om hun overheidsfinanciën te saneren. De achterliggende redenering was dat landen met ontspoorde begrotingen heel kwetsbaar waren voor de grillen van de markten. De precedents in Griekenland en elders bewezen dat private geldschieters de geldkraan toedraaiden zodra de vrees ontstond dat een land zijn schulden misschien niet meer zou terugbetalen. De eurocrisis werd vooral beschouwd als een schuldencrisis, en dus moest daar iets aan

gedaan worden. Landen in de eurozone met ontsporende begrotingen zouden voortaan stevig gesanctioneerd worden. Dit werd uitgewerkt in een verdrag, in wetten en in afspraken die luisteren naar wonderlijke namen als Fiscal Compact, Sixpack en Twopack. Het kwam er telkens op neer dat overheden gedisciplineerder moesten zijn en minder mochten uitgeven.

Het is Paul De Grauwe die al heel snel waarschuwde voor de mogelijk nefaste gevolgen van deze strategie: overheidsfinanciën op orde brengen is één zaak. Maar het plots en radicaal doen in landen die economisch al aan de grond zitten, houdt risico's in. Landen kunnen zich ook kapot besparen, en de sociale onrust die dan volgt, is nog moeilijk in de hand te houden. De strategie om ook in de landen buiten de probleemzone zwaar te besparen, nam hij al even kritisch op de korrel: als er overal bespaard wordt, hoe kan dan de economie nog aantrekken?

In elk geval: de afspraken die op Europees niveau gemaakt werden, volstonden niet om de rust op de markten te doen weerkeren. De aanpak had inderdaad manifest perverse effecten: landen dreigden zich daadwerkelijk kapot te besparen. Dat werd duidelijk in Griekenland, maar ook elders: waar het meest gesaneerd werd, kromp de economie het sterkst. Het is niet dat men niet gewaarschuwd was.

Nieuwe instrumenten

De eurocrisis werd intussen ook volop een sociale crisis, met sluitingen van bedrijven, torenhoge werkloosheid en vooral een massa jongeren zonder perspectief. Verkiezingsuitslagen in Griekenland en recenter ook in Italië duiden op wanhoop bij de bevolking. Extreme partijen en dubieuze politici aan alle zijden van het spectrum hebben wind in de zeilen.

Europese leiders gingen in de loop van 2012 dan ook praten over andere instrumenten die moesten worden ingezet. De acute problemen kunnen niet bestreden worden door alleen maar meer te besparen.

Er werd met de Europese Investeringsbank een groeistrategie afgesproken, met het plan om slimme investeringen te doen waarmee

de economie, vooral in de probleemlanden, weer zou aantrekken. Ook de werkloosheid moest worden aangepakt.

Om het vertrouwen in de financiële sector te herstellen zouden banken onder een gemeenschappelijk toezicht komen. Hun (te) risicovolle activiteiten uit het verleden toonden aan dat het bestaande nationale toezicht niet goed werkte. Toezichthouders hadden niet de neiging om de eigen banken streng te beoordelen en kregen moeilijk zicht op een sector die zich volop grensoverschrijdend organiseerde. Er werd ook nagedacht over een gemeenschappelijk afwikkelingsmechanisme voor failliete banken en probleeminstellingen zouden rechtstreeks met Europees geld ondersteund kunnen worden, zonder de nationale begrotingen buitensporig te bezwaren. Er was zelfs sprake van een Europese depositogarantie. En meer algemeen werd er gewerkt aan een plan voor een sterker economisch bestuur van de eurozone, waarbij fundamentele economische beslissingen (bijvoorbeeld over lonen, belastingen, pensioenen) meer in overleg zouden worden genomen.

De daadwerkelijke implementatie van al deze afspraken valt tegen. Voor de groeistrategie wordt maar weinig geld uitgetrokken en concrete maatregelen om de werkloosheid te bestrijden, blijven uit. Het banktoezicht zal in eerste instantie slechts op grote banken betrekking hebben en plannen voor een afwikkelingsmechanisme en depositogarantie zijn naar later verschoven. De gemeenschappelijke afspraken inzake economisch bestuur zijn vooralsnog beperkt tot de eerder overeengekomen regels inzake begrotingsdiscipline. De nieuwe instrumenten die in 2012 op de agenda kwamen, blijven goeddeels in het stadium van de intenties hangen.

Van manisch naar depressief en terug

Dat heeft wellicht te maken met de *sense of urgency* die sinds de zomer van 2012 is weggeëbd: de financiële markten werden stabiel en Spanje en Italië kunnen weer aan gunstiger voorwaarden geld ophalen. Heel wat Europese leiders vertellen sinds enkele maanden dat we het ergste van de eurocrisis gehad hebben. Het scharnierpunt was wellicht de aankondiging van de Europese Centrale Bank (ECB), in de loop

van de zomer, dat zij bereid was om – onder voorwaarden – probleemlanden ongelimiteerd bij te springen, als dat nodig zou zijn om de euro te redden. Anders gezegd: als een land zoals Spanje of Italië op de private financiële markten niet meer aan financiering raakt, dan zal de ECB tussenbeide komen en zelf (goedkoop) geld lenen aan deze landen. De ECB kan dat doen, want ze beschikt in theorie over een ongelimiteerde voorraad euro's: ze drukt ze namelijk. Onder Duitse druk en omwille van de vrees voor inflatie aarzelde de ECB lang om deze aankondiging te doen, maar de problemen in Spanje en Italië werden erg groot en het inflatierisico was beperkt genoeg om het er dan toch op te wagen. Het effect was navenant: over de financiële markten viel een grote rust en de euro won opnieuw aan waarde.

Opnieuw was dit een ontwikkeling die door Paul De Grauwe was voorspeld. Al van bij het losbarsten van de crisis ijverde hij voor een meer doortastende aanpak door de ECB. Toen de ECB eindelijk haar forse aankondiging deed, was het effect inderdaad erg groot. Maar dat had merkwaardig genoeg ook wel een schaduwzijde. Want op die manier nam de bereidheid af om voort te maken met die nieuwe instrumenten in de strijd tegen de crisis: de groeistrategie, de aanpak van de werkloosheid, een strakker banktoezicht en meer solidariteit.

Dat de euforie voorbarig was, bleek in maart 2013 toen de situatie in Cyprus uit de hand liep. Cypriotische banken hebben de reputatie om hoge intresten uit te keren, nauwelijks belastingen te heffen en geen vragen te stellen bij de herkomst van het geld. De voorbije jaren zou veel misdaadgeld uit Rusland zijn aangetrokken. De banken hadden dat geld op hun beurt uitgeleend aan Griekenland, maar door de Griekse problemen leden ze grote verliezen. De overheid hield ze zo lang mogelijk recht, maar stilaan was ook de Cypriotische staatskas leeg. Er was zeventien miljard euro nodig om het land te helpen. In principe kon dat geleend worden vanuit het Europese noodfonds, maar daarmee zou de Cypriotische staatsschuld stijgen tot een onhoudbare 185% van het BBP. De andere eurolanden wilden maar tien miljard lenen. De rest van het bedrag moest Cyprus zelf ophoesten en dat kon alleen gehaald worden waar het zit: bij de banken. Voor het eerst kwamen mensen met spaargeld in het vizier. Omdat de

Cypriotische president de reputatie van Cyprus als casino-economie niet op het spel wilde zetten, zag het er even naar uit dat de kleine spaarder mee in bad werd getrokken. Dat plan ging niet door: de Cyprioten protesteerden heftig, en in andere landen groeide de vrees voor een *bankrun*. Als kleine bedragen niet meer gegarandeerd zijn, dan gaan mensen uit voorzorg misschien overal hun spaarcenten van de banken halen. Die zouden zo nog meer in de penarie raken. Het plan is intussen bijgestuurd: enkel de grote spaarders moeten bijdragen, net als de obligatiehouders van de banken.

De evenementen rond Cyprus maakten duidelijk hoe snel de sfeer kan kantelen, van manisch naar depressief en terug. De euro bestaat nog, maar de eurocrisis is niet voorbij.

Method in the madness

Met de beslissingen over Cyprus strompelden de Europese leiders over alweer een nieuwe horde. Dat gebeurde tijdens nachtelijk beraad, in crisissfeer en met warrige communicatie. Het was de voorbije jaren nooit anders. Griekenland werd al improviserend voor het faillissement behoed, er waren crisisvergaderingen nodig om de implosie van Ierland en Portugal te voorkomen, Spaanse banken werden pas gered toen ze op het punt stonden om overkop te gaan. En nu bleven Europese leiders uit hun bed voor Cyprus.

Er zit wel degelijk een patroon in de aanpak van de crisis: als de zaken echt dreigen te ontsporen en er geflirt wordt met de chaos, dan wordt de angel er ultiem steeds uitgehaald. Al is het maar voor even. Dat lijkt een eindeloos geploeter en eigenlijk is het dat ook.

De eurocrisis kwam echter niet met een handleiding en dus moet er wel geïmproviseerd worden. Daarbij verdedigt elke lidstaat vooral het eigenbelang. Het belangrijkste bindmiddel is de angst voor de chaos. Zoals al eerder gezegd: de noodfondsen zijn niet opgericht uit medelijden, maar omwille van het besef dat de landen in de eurozone zo sterk verweven raakten dat de problemen van één land afstralen op de andere landen.

De Europese integratie, en zeker de beslissing om de euro in te voeren, creëerde een intense lotsverbondenheid. Die samenwerking

brengt in een geglobaliseerde wereld heel wat politieke en economische voordelen met zich mee: in vergelijking met de rest van de wereld vormen de landen van de Unie een oase van rust, stabiliteit en welvaart. Maar er hangt ook een prijs aan vast: beleidskeuzes in het ene land hebben onvermijdelijk gevolgen voor andere landen. Daarom waren de lidstaten de voorbije maanden ultiem bereid om een groot deel van de zeggenschap over hun nationale begroting af te staan aan Europa. Dat gebeurt niet uit enthousiasme, maar omdat het *van moeten* is.

In zijn speech in Oslo, naar aanleiding van de toekenning van de nobelprijs voor de vrede, had Europees President Herman Van Rompuy het over het geheime wapen van de Unie: door voortdurend onderhandelen wordt de verbondenheid steeds intenser, en daarmee ook de noodzaak om samen met problemen om te gaan. De aanpak van de eurocrisis bevestigt het bestaan van dit geheime wapen. Dit strijdtuig treft wel pas echt doel als de Unie al met één been boven de afgrond hangt.

Een complex experiment

De vraag is of het überhaupt anders kan dan al strompelend. Aan de tekentafels van vele economen blijktbaar wel. En als er met een wit blad zou gestart worden, zeker ook. In dat geval zouden Griekenland of Cyprus bijvoorbeeld niet in de muntunie zitten.

Voor politici die de voorbije maanden de knopen moesten doorhakken, lag het iets gecompliceerder. Wat de ene econoom voorstelt als de oplossing, luidt voor de andere pas écht de ondergang in. De ene adviseur zweert bij begrotingsdiscipline terwijl de andere strekking vreest dat de economie op deze wijze nooit zal aantrekken. Terwijl de ene pleit voor de opsplitsing van de eurozone, waarschuwt de andere voor de schokgolven die zo'n manoeuvre door de wereld-economie zal jagen. Wie die waarnemers bezig hoort, raakt al gauw de kluts kwijt. Analyses klinken aanvankelijk altijd plausibel en gaan vergezeld van staaf- en taartdiagrammen in diverse kleuren. Maar de waarheid is dat niemand perfect de gevolgen van drastische beslissingen kan inschatten. Dat de risico's bij een misstap heel groot zijn,

is wel duidelijk. De sprong vooruit kan ook de duik in de afgrond worden.

Dus wordt er geploeterd, en dat gebeurt vaak wat aarzelend, en desnoods wordt er teruggekrabbeld. Dat was het geval toen beslist werd dat ook kleine Cypriotische spaarders een deel van hun spaargeld zouden verliezen.

Een fraai beeld geeft dat niet, maar het punt is dat de simpele oplossingen om uit deze crisis te raken alleen bestaan in de hoofden van de stuurder aan de wal. In realiteit bestaat dé weg niet die iedereen naar het einde van de crisis voert. Elke zogezegde oplossing brengt andere verliezers voort. In het ene plan verliezen spaarders, in het andere plan zijn het werklozen en steuntrekkers, de ene keer obligatiehouders van banken of leiders van grote bedrijven, de andere keer vooral gepensioneerden of ambtenaren. Afhankelijk van de remedie zien de voornaamste slachtoffers er steeds anders uit. Oplossingen die als zogezegd neutraal worden voorgesteld en waarbij iedereen wint, bestaan niet. Ze zeggen vooral veel over de ideologische voorkeuren van de waarnemers die ze suggereren.

In die context met uiteenlopende belangen, moeten dus beslissingen worden genomen. Bovendien gaat het dan nog eens om zeventien landen die telkens rond de tafel zitten. Elk van de leiders moet verantwoording afleggen aan het eigen parlement en de eigen kiezers. Angela Merkel wil straks in Duitsland verkozen worden en zal geen stemmen halen in Cyprus of Griekenland. De Spaanse of de Portugese premier mogen de steun van hun parlement niet verliezen.

De politieke puzzel ligt dus extreem complex. Toch zijn de grote accidenten totnogtoe vermeden, precies omwille van de angst voor de chaos en het ultieme besef van lotsverbondenheid.

En hoe gaat het nu verder?

De eurozone, met één munt en zeventien achterliggende economieën die elk op een andere manier evolueren, zit vol imperfecties. Maar het is niet zo dat ze alleen kan overleven als de perfectie benaderd wordt. Geen enkel regime, waar ook ter wereld, is perfect gekalibreerd, al is het maar omdat de perfectie er voor de ene anders

uitziet dan voor de andere. En er zijn altijd wel groepen die belang hebben bij het status quo. De vraag moet zijn of er voldoende vermogen is om corrigerend op te treden als de situatie uit de hand loopt.

Wie naar de dynamiek van de politiek kijkt, begrijpt dat de eurocrisis geen scherp einde zal kennen. Er komt geen dramatische implosie, maar ook geen wonderoplossing. Vreemd genoeg is dit trouwens een vraag die maar weinig gesteld wordt: wanneer zullen we zeggen dat de eurocrisis voorbij is? Wanneer zal Herman Van Rompuy onder luid applaus ergens een podium opklauteren, de handen in de lucht steken, en uitroepen "Het is voorbij!"? Als de overheids-schulden overal onder de 60% gezakt zijn? Dan zullen we nog lang mogen wachten. Als alle begrotingen in evenwicht zijn? Als er geen enkel land meer aan een noodfonds hangt? Als de banken weer in veilig water zitten? Wat is veilig water trouwens? Als de werkgelegenheidsgraad op 75% zit? Of als de jongerenwerkloosheid is uitgeroeid? Als de huizen nergens meer overgewaardeerd zijn?

De buitenwereld verwacht blijkbaar een duidelijk en liefst spectaculair slot. Een soort Hollywoodeinde, waarna het tijd is voor de aftiteling en voor een pintje. Het kan iets apocalyptisch zijn, zoals de verscheuring van de eurozone en een slotscène met grauwe drukpersen waaruit drachmes en franken komen. Of het mag romantisch zijn, met de plechtige oprichting van een federaal Europa waarbij de Franse president en de Duitse kanselier hand in hand onder een melodietje met cello en piano naar de einder wandelen, terwijl de vogels zingen en de palmbomen wuiven. Of een verrassend einde, waarbij euro-obligaties worden uitgegeven, de economie bloeit als nooit tevoren, en Verhofstadt en Barroso in een laatste shot de high five doen.

Het zou mooi zijn, maar zo zal het niet lopen. De eurocrisis is eerder een proces, dat geen scherp einde zal kennen. Ze zal voorbij zijn als er weer vertrouwen is. Bij bedrijven, bij banken, bij de bevolking. Als landen weer aan geld raken zonder dat ze daar ondraaglijke rentes voor moeten betalen. Als werkgelegenheidscijfers een positieve trend kennen. Als Europa in rustiger vaarwater komt en goed nieuws over groei, tewerkstelling en schuldafbouw stilaan dominant wordt. Problemen van vandaag zullen daarbij nog lang doorwerken en het is best mogelijk dat er straks weer acute opstoten komen, met

falende banken en crisioverleg over Slovenië of Italië, gevolgd door alweer een ontmiijnende maatregel.

De eurocrisis toont tegelijk wel aan dat de creativiteit om ultiem tot oplossingen te komen, haast grenzeloos is. Ook al is niets voor de eeuwigheid – en munten al zeker niet –, het ziet er niet naar uit dat er op middellange termijn opnieuw drachmen zullen worden ingevoerd. De nieuwe eurobiljetten die sinds kort in de omloop zijn, worden zowaar voorzien van een watermerk van ‘Europa’, de prinses uit de – jawel – Griekse mythologie naar wie het continent is vernoemd.

De politieke wil om de euro overeind te houden, is dus nog altijd intact. Maar daarmee is de crisis niet voorbij. Na ruim drie jaar eurocrisis gaat het er op de financiële markten (voorlopig) wat rustiger aan toe, maar met de economie ging het alleen maar bergaf. In vele landen worden de gevolgen voor de bevolking nu pas echt zichtbaar: werkloosheid, armoede, afbouw van sociale voorzieningen, klimmende zelfmoordcijfers en hoog opgeleiden die hun heil elders zoeken. Wil Europa op een duurzame manier uit de eurocrisis klauteren, dan ligt er nog veel werk op de plank.

Maar Europese integratie is taai en kleverig. Het stukt en het rommelt en het hapert. Maar het valt niet stil en het keert nooit om. Het is eenrichtingsverkeer, omdat het ontmantelen van het project hoge kosten met zich meebrengt. En omdat de uitdagingen van morgen hoe dan ook vragen om een gezamenlijke aanpak.

Terug naar Paul De Grauwe

Tijdens de hele eurocrisis hield Paul De Grauwe nooit zijn mond. Zijn analyses en waarschuwingen bleken achteraf over het algemeen bewaarheid te worden. Zijn inschatting van het optreden van de ECB bleek correct, net als zijn kritiek op de blinde besparingen.

Heeft Paul De Grauwe dan altijd gelijk? Ik weet dat niet. Misschien niet, want economie is immers niet die harde wetenschap met de voorspelbare wetten waar ik ze zelf ook lang voor hield. De materie die bestudeerd wordt heeft teveel facetten om allemaal exact in rekening te brengen. Maar De Grauwe wordt ook niet onfeilbaar of zalig

verklaard. Wel krijgt hij de Arkprijs van het Vrije Woord. Misschien onderschat hij soms de complexiteit én de creativiteit van de politiek. Misschien kan de euro ook overeind blijven zonder euro-obligaties of andere vormen van gezamenlijk schuldbeheer. Misschien ook niet. De toekomst zal dat uitwijzen.

In elk geval: vergissen is niet zo erg. Zwijgen en niet deelnemen aan het debat, of verzuren en halsstarrig vasthouden aan achterhaalde waarheden, is veel erger. En daar kan Paul De Grauwe nooit van verdacht worden. Een buitengewoon solide wetenschappelijke basis en een voortschrijdend maatschappelijk inzicht maken zijn analyses sterker dan de meeste andere benaderingen. De Grauwe verschilt op nog meer vlakken van vele van zijn collega's. In zijn visie op wat goed en juist en fair is, bijvoorbeeld. Hij heeft oog voor de onschuldige slachtoffers van de crisis. En vooral: zijn boodschap is zelden geheel deprimerend. Er gaat haast altijd hoop van uit, omdat ze nooit helemaal onhaalbaar is. En hoop en perspectief, dat zijn precies de zaken die nodig zijn om finaal de eurocrisis achter ons te laten.

Noot

- ¹ Met veel dank aan Thibaut Renson voor zijn suggesties en commentaren.

HENDRIK VOS is politikoloog en directeur van het Centrum voor EU-Studies aan de Universiteit Gent. Won het Groot Diktee van de Nederlandse Taal voor Prominenten in 2008. Publikaties in *Europe's World*, *Res Publica*, *Internationale Spectator*. Auteur van *The Belgian Presidency and the Post-Nice Process after Laken* (2002); *Besluitvorming in de Europese Unie* (2006); *Over de Dynamiek van de Politiek* (2007; met Carl Devos); *De Impact van de EU* (2008); *Hoe Europa ons Leven beïnvloedt* (2008; met Rob Heirbaut; Wablietprijz); *Het Verhaal van Europa* (2010; met Rob Heirbaut); *Europa: Vloek of Zegen?* (in voorbereiding; met Rob Heirbaut, 2013)

CURRICULUM VITAE PAUL DE GRAUWE

Personalia

° Ukkel, 18 juli 1946

Studies

KUL, Economie (1969)

PhD Politieke Economie, Johns Hopkins Baltimore (1973)

Loopbaan

Economist IMF (1973-74)

Geassocieerd Hoogleraar KUL (1974-82)

Hoogleraar Economie KUL (1974-2011)

CES (1975-80)

Doceerde in Parijs, Louvain-la-Neuve, Michigan, Tilburg, Wharton, Berlijn, Brussel ULB (Franqui Leerstoel), Gent (Franqui Leerstoel), Lissabon, Amsterdam, Milaan, Brugge (Europakokkege), Oslo.

Senior Research Fellow CEPS Brussel (1988-91)

Visiting Scholar Board of Govs. FED Washington (1997)

Schuman Fellow European Univ (2003)

Senator en volksvertegenwoordiger VLD (1991-2003)

Wim Duisenberg Fellow ECB (2007)

Hoogleraar London School of Economics John Paulson Leerstoel (2012-)

Research Area Director CESifo Munchen (2012-)

Doctor Honoris Causa Sankt Gallen (1999), Turku School of EBA (2000), Genua (2005), Valencia (2012)

Columnist *Financial Times* en *De Morgen*

Publicaties, een selectie

Determinanten van de exportprestatie van België en Nederland, *Tijdschrift voor Economie*, 1971.

Regionale inkomens- en prijselasticiteiten van de Belgische buitenlandse handel, *Economisch Statistische Berichten*, 2829, 1971.

- Development of the Euro-Currency Market, *Finance and Development*, 3, 1975.
- Conditions for Monetary Integration. A Geometric Interpretation, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 111, p. 634-646, 1975.
- Vers une relance de l'Union Monétaire Européenne, *Textes et Documents*, 1975 (met D. Heremans, E. Van Rompuy).
- Monetary Interdependence and International Monetary Reform. A European Case Study, Saxon House, DC Heath Ltd., Londen, 1976.
- De recente inflatie: Een structureel of monetair fenomeen, *Leuvense Economische Standpunten*, 2, 1976 (met T. Peeters).
- Vicious and Virtuous Circles. A Theoretical Analysis and a Policy Proposal for Managing Exchange Rates, *European Economic Review*, v.x., 3, 1977 (met G. Basevi).
- Monetary Policy and the Exchange Rate, Monetary Policies in Open Economies, SUERF Series, 19A, 1978.
- On the Effectiveness of a devaluation in the EC-Countries, *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1, 1978 (met C. Holvoet).
- Trade Expansion with the Less Developed Countries and Employment. A Case Study of Belgium, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Band 115, 1, 1979 (met W. Kennis, T. Peeters en R. Van Straelen).
- The 1978 Annual Report of the BIS or the Economics of International Fine Tuning, *Journal of Monetary Economics*, 1979.
- Salaires, Emploi et Durée de Travail, *Recherches Economiques de Louvain*, 1979.
- Policy-Induced Rigidities in the Market Economies, *International Chamber of Commerce*, Parijs, 1980.
- Integrating Capital Markets in the EC-Countries, Problems and Prospects, Thema, Inst. Bancario San Paolo di Torino, Turijn 1980.
- Versus the GATT on the Source of Inflation, *The World Economy*, 2, 1981.
- Loonkosten, energiekosten en kapitaalkosten. België gedurende 1970-1980, *Leuvense Economische Standpunten*, nr. 22, 1981.

- Exchange Rate Oscillations and Catastrophe Theory, in:
E. Claassen, P. Salin, *Recent Issues in the Theory of Flexible Exchange Rates*, 1983.
- Macroeconomic Theory for the Open Economy, Gower, Aldershot, pp. 319, 1983.
- Zijn de rentelasten van de overheidsschuld ondraaglijk geworden?, *Leuvense Economische Standpunten*, nr. 31, 1984.
- De politieke economie van de overheidsuitgaven, 1960-1983, Res Publica, 1985.
- Real Exchange Rate Variability from 1920 to 1926 and 1973 to 1982, *Princeton Studies in International Finance*, 56, 1985 (met M. Janssens & H. Leliaert).
- De Zichtbare Hand. Het Conflict tussen Economie en Politiek, Lannoo, Tielt, 1986.
- International Monetary Policy, in: The New Palgrave, A Dictionary of Economics, 1986.
- La main visible, Duculot, Brussel, 1987.
- Exchange Rate Variability and the Slowdown in Growth of International Trade, IMF Staff Papers, 1988.
- Le système Monétaire International. Problèmes et Perspectives, *Cahiers Economiques de Bruxelles*, 119, 1988.
- De groei van de publieke sector in België onder centrum-rechts en centrum-linkse regeringen, 1960-1983, *Tijdschrift voor Sociologie*, 9, 1-2, 1988.
- The ECU and European Monetary Integration, MacMillan, Basingstoke, 1989 (met Theo Peeters).
- International Money. Postwar Trends and Theories, Oxford University Press, Oxford, pp. 257, 1989.
- De vennootschap en de fiscus. Naar een nieuw belastingstelsel, Lannoo, Tielt, 1990 (met G. D'Alcantara).
- Sociétés et fiscalité. Vers un nouveau régime, Duculot, Brussel, 1990 (met G. D'Alcantara).
- De Nachtwacht in het Donker: over kunst en economie, Lannoo, Tielt, 1990.
- La discipline budgétaire dans les unions monétaires, Min. de l'Econ. des Fin. et du Budget, Parijs, 1990.
- The European Monetary System in the 1990's, Longman, Londen, 1990 (red. met L. Papademos).

- Choosing an Exchange Rate Regime. The Challenge for Smaller Industrial Countries, IMF, Washington DC, 1990 (red. met V. Argy).
- Het programma-akkoord in de petroleumsector. Een ondoelmatig systeem van prijzen controle, *Leuvense Economische Standpunten*, 59, p. 1-50, 1991 (met K. Straetmans).
- North-South in the EMS, CEPS and Brassey's, 1991 (met J.-P. Danthine, L. Katseli & N. Thygesen).
- Economia Monetaria Internazionale. Teorie e tendenze, Il Mulino, Bologna, 1991.
- The Economics of Monetary Integration, Oxford University Press, Oxford, 1992.
- Economic Instruments in EC Environment Policy, CEPS, *Working Party Report*, nr. 8, februari 1993.
- Real Exchange Rate Variability in Monetary Unions, *Recherches Economiques de Louvain*, volume 59, nr. 1-2, 1993 (met H. Heens).
- Exchange Rate Theory. Chaotic Models of Foreign Exchange Markets, Blackwell, Oxford UK, 1993 (met H. Dewachter & M. Embrechts).
- Economia dell'integrazione monetaria, Il Mulino, Bologna, 1993.
- The Future of Monetary Union in Europe, ECU nr. 22, pp. 20-21, 1993/1.
- Discussion on P. Krugman: Lessons of Massachusetts for EMU, Francisco Torres and Francesco Giavazzi (eds.), Adjustment and Growth in the European Monetary Union, blz. 266-269, CEPR, Cambridge, 1993.
- Onze Schuld. Het Ontstaan en de Toekomst van Werkloosheid en Staatsschuld, Lannoo, Tielt, 1994.
- The Economics of Monetary Integration, Second Revised Edition, Oxford University Press, Oxford, 1994.
- International Money. Postwar Trends and Theories, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- Making EMU Happen Problems and Proposals: A Symposium, Essays in International Finance, Princeton University, Princeton N.J., Nr. 199, 1996.
- Economics of Monetary Integration, 3rd Edition, Oxford University Press, Oxford, 1997.

- Alternatieve financiering van de sociale zekerheid als instrument van het tewerkstellingsbeleid, in: J. Van Langendonck (red.), *Liber Amicorum Roger Dillemans*, Story-Scientia, Gent, 1997.
- The risk of deflation in the future EMU: Lessons of the 1990s, in J. Arrowsmith, (red.), *Thinking the unthinkable about EMU*, National Institute of Economic and Social Research, London, 1998.
- La monnaie internationale. Théories et Perspectives, De Boeck, Brussel, 1999.
- Die Wirksamkeit der Geldpolitik der Europäischen Zentralbank und ihre Abstimmungsregeln (met H. Dewachter, Y. Aksoy), in: Neck/Holzmann (red.), *Schriftenreihe Des Ludwig Boltzmann-Instituts zur Analyse Wirtschaftspolitischer Aktivitäten*, Band 16, Wenen, 1999.
- Fiscal Consolidation in the Central European Countries and European Monetary Union, Chapter 4, (met Vladimir Lavrac), in: P. De Grauwe & Vladimir Lavrac (red.), *Inclusion of Central European Countries in the European Monetary Union*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1999, pp. 53-62.
- Economie de l'intégration monétaire, De Boeck, Brussel 1999.
- Economics of Monetary Union, 4th ed., Oxford University Press, Oxford, 243 p., 2000. Vertaald in het Japans, Italiaans, Frans, Spaans, Grieks en Pools.
- The Impact of EMU on Trade Flows, (met Frauke Skudelny), *Weltwirtschaftliches Archiv*, Band 136, Heft 3, 2000.
- From EMS to EMU: Are We Better Off? (met H. Dewachter & Y. Aksoy), in B. Eichengreen & J. Frieden, *The Political Economy of European Monetary Unification*, Second Edition, Westview, Boulder, 2001.
- The Political Economy of Monetary Union, *The International Library of Critical Writings in Economics*, 134, Edward Elgar, Cheltenham, 2001.
- Increased Capital Mobility: A Challenge for National Macroeconomic Policies, (met Magdalena Polan), in H. Siebert (red.), *The World's Landscape: Challenges for Economic Policy*, Springer Verlag, Heidelberg, 2001.
- Inflation and Productivity Differentials in EMU, (met Frauke Skudelny), in J. Hairault & H. Kempf, (red.), *Market*

- Imperfections and Macroeconomic Dynamics, Kluwer, Dordrecht, 2002.
- Surviving the Slowdown: Monitoring the European Central Bank, nr. 4, (red. met D. Begg, F. Canova, A. Fatas & Ph. R. Lane), 2002.
- Monetary Policy in a Cashless Society, (met Cláudia Costa Storti), in M. Balling, F. Lierman & A. Mullineux, (red.), Technology and Finance, Challenges for Financial Markets, business strategies and policy makers, Routledge, London & New York, 2003.
- La Mondialisation Met-Elle En Péril La Sécurité Sociale?, *Problèmes Economiques La documentation française* 2.801, 2003.
- Economics of Monetary Union, Oxford University Press, Oxford, 5th edition, 2003. 266.
- Prospects for Monetary Unions after the Euro, mrt J. Melitz), CESifo Seminar Series, MIT Press, Cambridge Mass., 2005.
- Effects of Monetary Policy: A Meta-Analysis, (met Cláudia Costa Storti), in V. Deville, J. von Landsberger, M. Müller, F. Schobert & A. Worms, (red.), Issues on Monetary Theory and Policy, Proceedings of a Colloquium in Honour of Wolfgang Gebauer, Bankakademie Verlag, Frankfurt, 2005.
- Exchange Rate Economics. Where Do We Stand?, CESifo Seminar Series, MIT Press, Cambridge, Mass. 2005.
- Economics of Monetary Union, 6th Edition, Oxford University Press, Oxford, 2005. Vertaling in het Chinees ook.
- The Exchange Rate in Behavioral Finance Framework, (met Marianna Grimaldi), Princeton University Press, Princeton N.J., 2006.
- Waar gaat het naartoe met onze economie?, Lannoo, Tielt, 2006.
- Economics of Monetary Union, 7th Edition, Oxford University Press, Oxford, 281 blz., 2007.
- Preconditions for a successful euro adoption, in Basci, Togan & Von Hagen, (red.), Macroeconomic Policies for EU Accession, Edward Elgar, Cheltenham, 2007.
- De Onvoltooide Globalisering, Verkenning van een nieuwe wereld, Lannoo, Tielt, en Nieuw Amsterdam, Amsterdam, 238 blz., 2007.

- Returning to Narrow Banking, in 'What G20 leaders must do to stabilise our economy and fix the financial system', in B. Eichengreen and R. Baldwin red.), A VoxEU.org Publication, 2008.
- Monetary Policy and the Real Economy, (met Cláudia Costa Storti), in Schettkat & Langkau, Economic Policy Proposals for Germany and Europe, Routledge, London-New York, 2008.
- Economics of Monetary Union, 8th Edition, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- The Macroeconomy, (met Seppo Honkapohja), in Vital Questions, the Contribution of European Social Science, European Science Foundation, 2009.
- Forecasting and combining competing models of exchange rate determination, (met Carlo Altavilla), *Applied Economics*, 42, 3455-3480, 2010.
- Dimensions of Competitiveness, CESifo Seminar Series, MIT Press, Cambridge Mass., 2010.
- Lessons from the Eurocrisis for East Asian Monetary Relations, (2012), *The World Economy*.
- Economics of Monetary Union, Oxford University Press, 9th Edition, Oxford, 2012, 269 blz.
- Illicit Trade and the Global Economy, (met Claudia Costa Storti), 2012, CESifo Seminar Series, MIT Press, Cambridge Mass., 266 blz.
- Lectures on Behavioral Macroeconomics, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 136 blz., 2012
- Economic and Monetary Union in Europe, (met Yuemei Ji), in F. Bergsten & R. Henning, Global Economics in Extraordinary Times: Essays in Honor of John Williamson, Peterson Institute of International Economics, Washington, DC, 2012.

Contact

Tel: +44(0)20 7955 6464

Email: p.c.de-grauwe@lse.ac.uk

Email: Paul.DeGrauwe@econ.kuleuven.ac.be

HET WARME AFSCHEID VAN DE ALFAMAN
IVO MICHIELS (1923-2012)
LUKAS DE VOS

Op 7 oktober 2012 ging Ivo Michiels van ons heen. Zelden lag iemand zo vredig, zo zelfverzekerd, zo waarlijk voldaan in zijn witte kist opgebaard als de derde en laatste directeur van *Het Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Stefan Hertmans vertelde me op de herdenking voor Ivo in het Antwerpse Letterenhuis (13 januari 2013) dat hij volslagen van de kaart was. “Ik kon het niet geloven. Ik dacht elk ogenblik dat hij plots de ogen zou openen, grijnzen, rechtkomen en roepen: het was maar om te lachen”. Levensechtheid is de beste herinnering.

Ieder heeft op zijn manier afscheid genomen van een man die ons zo vertrouwd was in het (kunstzinnige) leven, dat het leek alsof hij nooit weg zou gaan. Daar past bescheidenheid bij. De bescheidenheid die Ivo zelf tussen de mimosa's, de lavendel en de cavaillons had gezocht, met de warmte voor de gewone groentenboer en de bakker rond Le Barroux, met de ironische wetenschap dat boven hem, in het kasteel, een stokoude freule het kopjesdorp met gedragenheid en fierheid maar machteloos overzag en bestierde, met de liefde en aanmoedigingen waarmee Christiane Faes hem al die tijd bleef aanporren, ook na een bijna fatale ingreep die zijn alvleesklier doorboorde.

Vlaanderen is niet altijd mild geweest voor Ivo Michiels. De manier waarop de tijdens de oorlog verplicht in Lübeck tewerkgestelde Henri Ceuppens geïnterneerd werd, zegt veel over de uitwassen van diepgeworteld wantrouwen. De achterdochtige ontvangst van zijn eerste ‘experimentele’ werken, met name in traditioneel katholieke kringen, zegt veel over de moeizame, slome wijze waarop Vlaanderen zich uit het uit klei en Kempens zand opgetrokken bastion van behoudsgezindheid moest loswerken. Elke afwijking van de klassieke verhaalsnorm werd in vrees herleid tot futloze vormvariatie, tot zedelijk leeggehaald foedraal, zodat je niet in de spiegel van geweten en zelfontleding diende te kijken. Het maatschappelijk uitdagende aspect, de pijnlijke zoektocht naar de eigen verantwoordelijkheid, en het

besef dat er geen absolute norm bestaat om goed en kwaad te scheiden, dat liet men ongaarne doordringen.

Toch is het juist dat wat Michiels zelotisch nastreefde. Zelfvertwijfeling werd de motor van zijn ongebreideld optimisme. Hij bezwoer de eigen verscheurdheid (allicht de reden waarom zijn geseponeerd oorlogsverleden een volle eeuw gesloten moest en moet blijven, hij weigerde er inzage in te geven) met misschien vormelijk modieuze benaderingen (nihilisme, existentialisme, abstraktie), maar inhoudelijk kompromisloze konfrontaties. Michiels liet ons ijkpunten na in film, kunst en letteren. *Meeuwen sterven in de Haven* (een film van Roland Verhavert uit 1955), *Zero*, Yves Klein en Jef Verheyen, de *Alfa-Cyklus*, de *Journal Brut-Cyklus*, en de ultieme handleiding van een rijk gevuld curriculum, het postuum uitgegeven *Maya Maya* scenario. Zelfs dat wordt niet eens herkend door de jongere generatie, bij gebrek aan historisch besef en teksttheoretische greep op de literatuur, of misschien eerder door gewenning in de taaldestrukturering.

Dan heeft Johan De Haes Michiels veel beter begrepen: “Er bestaat een 18de-eeuws schilderij waarop de eeuwig verliefde dorpspriester Sterne grijnslacht tegen een skelet met een zeis. Al vroeg aangetast door de tering, kreeg Sterne geen enkele roman voltooid, alsof een slotpunt ook een eindpunt zou betekenen. Ivo Michiels overleed niet op zijn drieënvijftigste zoals Laurence Sterne, maar net voor zijn negentigste verjaardag. Hij bekende, toen hij na de vijfde Alfa-cyclus op middelbare leeftijd aan zijn tiendelige *Journal Brut* begon, dat het een vermetele onderneming was, en dat schrijven en blijven schrijven belangrijker waren dan afronden. Ivo Michiels bleef nog lang leven, en de tweede cyclus raakte uiteindelijk voltooid. Zolang hij schreef, leefde hij in de ruimste betekenis van dat woord” (*cobra.be*, 17/01/2013).

Ik hou nogal van die vergelijking met Laurence Sterne. In *The Life and Opinions of Tristram Shandy Gentleman* (1769) durft de schrijver het aan een volledig zwarte bladzijde op te nemen – de ‘o’ in Michiels’ *Exit* moet er niet voor onder doen. Beide auteurs waren ook in alle opzichten *gentle men*, naar het voorbeeld van Tristrams leidsman

© Ivo Michiels & Studio Claerhout

Uncle Toby, “who, with the virtues which usually constitute the character of a man of honour and rectitude, possessed one in a very eminent degree, which is seldom or never put into the catalogue; and that was, a most extreme and unparallel’d modesty of nature”. Iets nuchterder en minder verheven uitgedrukt door Oscar Wilde: “A gentleman is one who never hurts anyone’s feelings unintentionally”. Bescheidenheid in de artistieke aanmatiging en de intellectuele aandrift, schoner kan niet.

Michiels kon daarvoor terugvallen op zijn langzame opgang en mateloze belezenheid en kennis van de kunsten. De *Wanderjahre* bij *Het Handelsblad*, *Golfslag* en *De Tafelronde*, en de ruime vriendenkring in de kunstwereld hebben het zaad gelegd voor Michiels’ gedurfde en veelzijdige ombouw van het traditionele Vlaamse verhaal naar een “ander proza”, zoals Sybren Polet het omschreef, zoals Bert Schierbeek het toepaste. Centraal staat een tekstgrammatika die haaks staat op alle *idées reçues*, en de lineaire logika vervangt door een holistisch concept. Dat leidt tot verwarring en verzet, tot dekonstruktie en heropbouw. Maar vooral tot bewuste bevraging van het zelf en van alle waarheden of zekerheden. De verdienste van Michiels kan moeilijk overschat worden.

Ik ga niet andermaal de lof zingen van zijn omvangrijk oeuvre. Ik kijk alleen op naar de directeur onder wie ik mocht werken bij het *NVT*. Een gemoedelijk, altijd (soms geforceerd) lachend kenner die ook het jonge geweld met evenveel vuur als argwaan mee het verhaal van de ontvoogdende literaire experimenten introk. Het was een korte, intense tijd, van 1979 tot 1983. De vijf laureaten van de Arkprijs toen belichaamden perfect de uitwaaiende belangstelling van Michiels: de filosofieulgarisator en kunstcritikus Frans Boenders; de dichteres Lucienne Stassaert; filmdwarsligger Robbe De Hert; tv-oorlogsinquisiteur Maurice De Wilde (gepast gevierd in de Mijol, het thuiskafee van staande wipschutter en geuzespecialist Herman Teirlinck in Beersel); en oudkommunist Bert Van Hoorick. Michiels begeleidde de perfecte overgang naar het *Diogenes* dat Vermeylen voor ogen stond: de hele geesteswereld in Vlaanderen aan de bak laten komen. Ook die verdienste mogen we aan Michiels toeschrijven.

Omdat hij een gemoedelijk man was, die de zon kon zien schijnen in andermans water. Omdat hij een man van eer was. Omdat hij een man was van doorgedreven zelfdiscipline. Omdat hij mensen graag zag. Omdat hij als Antwerpenaar zijn dikdoenerij en zijn zelfverwijt had afgelegd, en zich thuisvoelde tussen de wijngaardeniers en landbebouwers van wie Lucebert (ook al besmuikt, toen hij zich in 1943 samen met Hans Andreus ging aanbieden bij de Waffen-SS; maar “Van der Zant (Andreus) meldde zich aan en ging naar het Oostfront, Swaanswijk (Lucebert) tekende niet”, noteert Elsbeth Ety over de grijze oorlogsdagen in *De Volkskrant* van 10 maart 2001) ooit schreef: “de boeren boeren, behoeven niet te schrijven”. Ivo Michiels was net als Lucebert een man die twijfelde maar wist wat hij kon, die wist wat hij deed: schrijven, schrappen, scheppen, schakeren. Zo’n man verdient bijgezet te worden in de galerij der onsterfelijken. Want Ivo was meer dan “an honourable man”. Hij was voor alles een lieve man.

ALTIJD EEN KIND
VAN TWAALF GEBLEVEN
FILIP ROGIERS

Ooit stond Ivo Michiels met knikkende knieën voor Pablo Picasso. De meester moet van het jonge, onstuimige avant-gardetalent van de Belg gehoord hebben. Hij zei: “Il faut continuer, mon ami”. Michiels mocht de anekdote graag herhalen. Picasso stond voor alles wat hij wou zijn, vanaf eind de jaren vijftig: ‘avant-gardistisch, non-konformistisch, anti-‘wat bestond’. Het gaf hem de sporen om inderdaad gulzig bezig te blijven. Zien, kijken, luisteren, schrijven, vergaren. Voetbal, politiek, kunst. Tot het fatale weekend.

Het onderscheidde hem ook van dat andere grote referentiepunt in zijn leven, Samuel Beckett. Die noemde Michiels’ *Orchis Militaris* “naar taal het beste boek dat ik in 1969 gelezen heb”. Maar Beckett wou “levend het zwijgen in gaan”, terwijl Michiels in *Samuel, o Samuel* (1973) schreef dat “al pratend het kerkhof betreden” meer in zijn aard lag.

En het is hem nog aardig gelukt ook. Ivo Michiels, geboren als Henri Ceuppens op 8 januari 1923, stierf zondag 7 oktober 2012 in het Zuid-Franse dorpje Le Barroux. Hij woonde er al sinds begin jaren tachtig. Op de dag van zijn overlijden stond hij nog geprogrammeerd, weliswaar niet lijfelijk, op de slotdag van het Boonjaar in de kvs in Brussel.

Nulpunt

Wie hem ooit in Ieper, aan de zijde van Tom Lanoye uit *Orchis Militaris* of *Exit* heeft weten voorlezen, begrijpt zijn verwantschap met tijdgenoten Louis Paul Boon en Hugo Claus. Hij is de laatste van de drie grote Vlaamse schrijvers die door de twee wereldoorlogen van de vorige eeuw geboetseerd werden.

Het Boek Alfa (1963), het eerste boek van de vijfdelige Alfa-cyclus (1963-1979), is Michiels' *Mijn Kleine Oorlog*. Het is het boek waarin hij ideologisch zijn vooroorlogse veren afschudde – hij kwam uit een rechts, katholiek milieu. Het is zijn afscheid van alles wat onderdrukt en knecht. Michiels-kenner Hugo Bousset noemt het “een pleidooi voor dialoog, een onderbreking van het geweld”. Maar vooral formeel was dat boek een nulpunt. Een in Vlaanderen ongezien taalexperiment en in Michiels' oeuvre zelf een dijkbreuk, na het nog vrij klassieke *Het Afscheid* (1957).

Michiels' literaire vernieuwing had zijn wortels in de plastische kunsten. Het huisje dat hij begin de jaren tachtig in de Vaucluse met zijn vrouw Christiane Faes betrok, bekostigde hij naar eigen zeggen met de opbrengst van enkele schilderijtjes die hij in de jaren vijftig op de kop had kunnen tikken. Als kunstkritikus voor de Antwerpse krant *Het Handelsblad* bewoog hij zich in de sferen van kunstenaarsbewegingen zoals Zero en Cobra. Meer dan journalist was hij evenwel een activist van de avant-garde. Hij organiseerde zelf de tentoonstellingen.

Michiels' verhuis naar de Provence was in zekere zin een terugtocht. Het leven dat hij tot dan toe geleid had, begon zijn tol te eisen. “We werkten ons te pletter omdat we vol vuur zaten, maar ook om den brode”, zei hij.

Michiels was ook jarenlang filmdocent in Brussel en draaide zelf films met Roland Verhavert (*Meeuwen Sterven in de Haven*, 1955) en André Delvaux (*Een vrouw tussen hond en wolf*, 1979). Ook in die jaren was er zijn werk als redakteur van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* (NVT) en het Nederlandse *Randstad*.

Hij wrikte het Vlaanderen van de katholieke boekenindex open. “Er gebeurde zoveel in de wereld”, zei hij in 2003. “En in onze literatuur zat je met Gerard Walschap, Marnix Gijsen en de jongeren van toen, Ward Ruyslinck en Hubert Lampo. Die schreven wel goede dingen, maar Jack Kerouac of Allen Ginsberg, dat was toch een andere wereld”.

© Ivo Michiels & Studio Claerhout

Hij wilde alle ramen opengooien. En hij haalde het zelf ook allemaal tegelijk binnen in zijn letterkundig werk. Hij schreef beeldend, ritmisch, filmisch. Want Michiels was natuurlijk eerst en vooral zelf schrijver. Zijn 'terugtocht' naar Le Barroux diende vooral daarvoor. Nadat hij in 1977 bekroond was met de Staatsprijs voor Verhalend Proza wilde hij werk maken van de tiendelige cyclus die hij al in 1966 had aangekondigd: *Journal Brut* (1984-2001). Vaak vertrekkend van autobiografisch materiaal verkent de cyclus alle grote thema's. En dat doet Michiels in een orgie van taal. Zijn literatuur is meerstemmig. Zijn teksten zijn partituren.

Herontdekking

Die kracht leidde ook tot zijn herontdekking omstreeks de eeuwwisseling, nadat hij sinds zijn Prijs van de Vlaamse Gemeenschap in 1993 een beetje was weggedeamsterd. Jonge theatermakers haalden zijn *Alfa*-cyclus van onder het stof. Dat een kind van twaalf zijn teksten soms beter leek te begrijpen of toch te voelen dan tekstexegeten: hij kon er op de rand van zijn tachtigste verjaardag verrukt over zijn. Hij bleef het zelf graag, dat kind van twaalf.

Erkenning kwam, ebde weg en kwam terug. Ook internationaal. In Vlaanderen herontdekten nieuwe generaties auteurs het proza van Michiels. De mengeling van taalcreativiteit en existentiële vitaliteit, geworteld in duistere lagen, appelleert zeer aan schrijvers als Peter Verhelst of Jeroen Olyslaegers.

Met Michiels verdwijnt een schrijver die, meer dan Boon, het leven altijd gevierd heeft. Vanuit de dood weliswaar, vanuit dat nulpunt dat de oorlog was. In het interviewboek *Meer dan ik mij herinner* van Sigrid Bousset vertelt hij over het boek *Dixi(t)* (1979), waarin hij de dood van zijn moeder verbindt met de dood van zes miljoen joden: “(...) Daar wilde ik over schrijven. Over leven, overleven, doorgaan met leven, ontmoeten, beminnen. Volledig in de poëzie tot leven gewekt”.

Deze tekst verscheen daags na Michiels' overlijden in *De Standaard* van 8 oktober 2012.

FILIP ROGIERS is journalist (*De Morgen*, *Knack*) en huidig redakteur bij *De Standaard*. Hij won in 2012 de debuutprijs voor de verhalenbundel *Nauwelijks Lichaam* (2011). Hij publiceerde o.m. in het *Nieuw Wereldtijdschrift*, *Ons Erfdeel* en *Het Liegend Konijn*. Auteur van *Monologen met Jozef Deleu* (1993), *Eigen Schuld Eerst* (2001), *Buurt-patrouille* (2004).

DE ARKPRIJS
EEN TRADITIE VAN VRIJHEID

1951	Christine D'Haen	Gedichten
1952	Hugo Claus	De Metsiers
1953	Maurice D'Haese	De Heilige Gramschap
1954	Frans Goddemaere	Nola
1955	Jos de Haes	Gedaanten
1956	Frans De Bruyn	Tekens in Steen
1957	Albert Bontridder	Dood Hout
1958	Ivo Michiels	Het Afscheid
1959	Libera Carlier	Action Station – Go!
1960	Ward Ruyslinck	De Madonna met de Buil
1961	Hugues C. Pernath	Het Masker Man
1962	Georges Hebbelinck	De Journalist
1963	Paul Snoek	Richelieu
1964	Daniël Robberechts	Zesmaal
1965	Willy Roggeman	Blues voor Glazen Blazers
1966	Astère M. Dhondt	God in Vlaanderen
1967	Jef Geeraerts	De Troglodieten
1968	C.C. Krijgelmans	Homunculi
1969	Patrick Conrad	Mercantile Marine
		Engineering
1970	Roger Van de Velde	Recht op Antwoord
1971	Eddy van Vliet	Columbus Tevergeefs
1972	Marcel van Maele	Ik ruik Mensenvlees
		Zei de Reus
1973	Rob Goswin	Vanitas Vanitas
1974	Fernand Auwera	Zelfportret met
		Gesloten Ogen
1975	Internationale Nieuwe Scène	Mistero Buffo
1976	Leonard Nolens	Twee Vormen van Zwijgen
1977	Freddy de Vree	Steden en Sentimenten
1978	Roger M.J. de Neef	Gestorven Getal
1979	Frans Boenders	Denken in Tweespraak
1980	Lucienne Stassaert	Parfait Amour

1981	Robbe De Hert	Filmoeuvre
1982	Maurice De Wilde	De Nieuwe Orde
1983	Bert Van Hoorick	In Tegenstroom
1984	Leo Pleysier	Kop in Kas
1985	Daniel Buyle	BRT-journalistiek
1986	Tone Brulin	Toneelwerk
1987	De Morgen / Paul Goossens	Journalistiek
1988	Leo Apostel	Wijsgerig werk
1989	Stefaan Hertmans	Poëtisch werk
1990	André De Beul	Politieke Moed
1991	Frie Leysen	Tien jaar deSingel
1992	Paula d'Hondt	Migrantenbeleid
1993	Jan Blommaert & Jef Verschueren	Het Belgische Migrantendebat
1994	Gal	Grafisch werk
1995	Tom Lanoye	Maten en Gewichten
1996	Gie van den Berghe	Getuigen
1997	Wannes Van de Velde	Muzikaal oeuvre
1998	Pjeroo Roobjee	Artistiek oeuvre
1999	Sophie De Schaepdrijver	De Grote Oorlog
2000	Zak	Cartoons
2001	Ludo Abicht	Intelligente Emotie
2002	Pol Hoste	De Lucht naar Mirabel
2003	Wim Distelmans	Euthanasiewet
2004	Rik Pinxten	De Artistieke Samenleving
2005	Christine Van Broeckhoven	Verdediging van de Rede
2006	Marleen Temmerman	Onrust in de onderbuik
2007	vzw Roma	Sociaal-Kultureel veldwerk
2008	David Van Reybrouck	Missie
2009	Luc Huyse	Politieke Sociologie
2010	Geert Buelens	Europa! Europa!
2011	Philippe Van Parijs	Politieke Filosofie
2012	Peter Holvoet-Hanssen	De Reis naar Inframundo
2013	Paul De Grauwe	Economics of Monetary Union

STICHTING
ARKCOMITÉ VAN HET VRIJE WOORD

STICHTER VAN HET NIEUW VLAAMS TIJDSCHRIFT

EN STICHTER VAN DE ARKPRIJS

Herman Teirlinck (1879-1967)

LEDEN-STICHTERS VAN HET GENOOTSCHAP

Lukas De Vos, Henri-Floris Jespers, Julien Weverbergh,
Willy Calewaert (†), Walter Debrock (†), Marc Galle (†),
Herman Liebaers (†), Maurits Naessens (†), Willy Vaerewijck
(†), Karel Van Miert (†), Eddy van Vliet (†)

DIRECTEURS VAN HET NIEUW VLAAMS TIJDSCHRIFT

Herman Teirlinck (1946-1967), Julien Kuypers (1967), Willy
Vaerewijck (bestuurder, 1968-1978), Ivo Michiels (1979-1983)

EREVOORZITTERS

Walter Debrock (†), Michel Oukhow (†), Raymond Detrez,
erevoorzitter

DAGELIJKS BESTUUR

Lukas De Vos, voorzitter; Raymond Detrez, erevoorzitter;
Adriaan Raemdonck, secretaris; Tony Meesdom, bestuurslid;
Liesbet Walckiers, verslaggeefster

WERKENDE LEDEN

Joseph Asselbergh, Eddy Borms, Jos Borré, Sigrid Bousset,
Inge Braeckman, Daniël Buyle, Roger M.J. De Neef, Herman
De Prins, Jan De Zutter, Tarek Fraihi, Clara Haesaert, Marc
Holthof, Yamila Idrissi, Jef Lambrecht, Hugo Raes, Jean-Pierre
Rondas, Pjeroo Roobjee, Ludo Stynen, Yves T'Sjoen, Claire
Van Damme, Ingrid Van der Veken, Leen Van Dijck, David van
Reybrouck, Julien Weverbergh

ZETEL EN SECRETARIAAT

Hoogstraat 70-72, 2000 Antwerpen

© 03 233 13 45 | FAX 03 231 38 12 | galerie@dezwartepanter.be

© 2013 De respectievelijke auteurs
Lay-out Intertext Boekproducties, Antwerpen | www.intertext.be
Verantwoordelijke uitgever
Lukas De Vos, Hof ter Bollen 51, 2870 Lievele
& de Vrienden van de Zwarte Panter vzw

www.arkprijs.be

Deze uitgave kwam tot stand
met de steun van **Philippe Lemahieu**